

Diagnostikování vztahů ve třídě střední odborné školy

Ing. Bc. Jiří Gabrhel, MBA

Bakalářská práce
2019

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav školní pedagogiky

akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ing. Bc. Jiří Gabrhel, MBA**
Osobní číslo: **H160548**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Učitelství odborných předmětů pro SŠ**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Diagnostikování vztahů ve třídě střední odborné školy**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení teoretických východisek z oblasti třídního klimatu, vztahů ve školní třídě na úrovni vyššího sekundárního vzdělávání.

Příprava metodiky výzkumné části, stanovení cíle výzkumu a výzkumných otázek.

Realizace kvantitativního výzkumu prostřednictvím sociometrie v kombinaci s dotazníkem.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat včetně interpretace výsledků.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro středoškolskou praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Čapek, R. (2010). Třídní klima a školní klima. Praha: Grada.

Kantorová, J. (2015). Školní klima na školách poskytujících střední vzdělání s výučním listem. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Lašek, J. (2007). Sociálně psychologické klima školních tříd a školy. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus.

Musil, J. V. (2003). Sociometrie v psychologické kognici: nástroj sociální kompetence učitele. Olomouc: Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého.

Salmon, D. & Freedman, R. A. (2002). Facilitating interpersonal relationships in the classroom: the relational literacy curriculum. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Ilona Kočvarová, Ph.D.

Centrum výzkumu FHS

Datum zadání bakalářské práce:

4. února 2019

Termín odevzdání bakalářské práce:

26. dubna 2019

Ve Zlíně dne 4. února 2019

doc. Ing. Aněžka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PaedDr. Adriana Wiegerová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně
22.2.2019

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací

(1) Vysoká škola nevydávalečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výzlečku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Dizertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výtisky, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybnělicho projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku film dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídá k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

V předkládané bakalářské práci je zpracováno téma diagnostika vztahů ve třídě střední odborné školy. Cílem teoretické části je definovat školní třídu jako sociální skupinu, objasnit tvorbu vztahů v sociální skupině, charakterizovat vztahy ve třídě, zmapovat a realizovat teoretické výstupy k danému tématu. Metodami použitými pro zpracování teoretické části této závěrečné práce je studium odborné literatury, tvorba výpisků, analýza, syntéza, komparace a dedukce teoretických poznatků z odborných zdrojů.

Cílem praktické části je diagnostika vztahů ve třídě střední odborné školy za použití sociometrických metod. Výzkumné šetření bylo realizováno formou dotazníku B3. Respondenty průzkumného šetření byli žáci ve třídě třetího ročníku střední odborné školy. Data z dotazníku byla zpracována za využití popisné statistiky. Výsledky jsou zpracovány za využití sociometrické matice a sociogramu.

Klíčová slova

vztahy ve třídě, sociální skupina, prostředí třídy, učitel, žák, diagnostika, dotazník B3, sociometrie

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the topic of diagnostics of relations in the class of secondary vocational schools. The aim of the theoretical part is to define the classroom as a social group, to clarify the formation of relationships in the social group, to characterize relations in the classroom, to map and to realize the theoretical outcomes of the topic. The methods used for processing the theoretical part are the study of professional literature, creation of excerpts, analysis, synthesis, comparison and deduction of theoretical knowledge from professional sources.

The aim of the practical part is to diagnose relationships in the class of the secondary vocational school using sociometric methods. The research was realised using the B3 questionnaire. Respondents of the research were pupils in the third grade of the secondary vocational school. Data from the questionnaire was incorporated using descriptive statistics. The results are processed using sociometric matrix and sociogram.

Keywords: class relations, social group, class environment, teacher, student, diagnosis, B3 questionnaire, sociometry.

Poděkování patří vážené Mgr. Iloně Kočvarové, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce, ochotu a cenné odborné rady. Současně chci poděkovat řediteli školy a žákům vybrané střední odborné školy v Uherském Brodě, kteří se zapojili do průzkumného šetření.

Poděkování patří také mé rodině, za její podporu a pomoc po dobu studií.

OBSAH

Obsah

OBSAH	8
ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1 TŘÍDA JAKO SOCIÁLNÍ SKUPINA	11
1.1 ZNAKY SOCIÁLNÍ SKUPINY	11
1.2 ROZDĚLENÍ SOCIÁLNÍCH SKUPIN	12
2 VZTAHY VE TŘÍDĚ	16
2.1 ČINITELE OVLIVŇUJÍCÍ VZTAHY VE TŘÍDĚ	19
2.2 KÁZEŇ A VZTAHY VE TŘÍDĚ	22
3 PROSTŘEDÍ, KLIMA, ATMOSFÉRA TŘÍDY	27
4 SOCIÁLNÍ KLIMA VE ŠKOLNÍ TŘÍDĚ	31
5 METODY ZKOUMÁNÍ VZTAHŮ VE TŘÍDĚ	34
6 SOCIOMETRIE	39
7 SHRUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI	42
II. PRAKTICKÁ ČÁST	43
8 DESIGN VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	44
8.1 CHARAKTERISTIKA STŘEDNÍ ODBORNÉ ŠKOLY	44
8.2 CHARAKTERISTIKA VYBRANÉ TŘÍDY	45
8.3 VYHODNOCENÍ	46
8.4 SHRUTÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI	55
8.5 DOPORUČENÍ PRO PEDAGOGICKOU PRAXI	56
ZÁVĚR	58
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	60
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	65
SEZNAM OBRÁZKŮ	66
SEZNAM TABULEK	67
SEZNAM PŘÍLOH	68

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá tématem diagnostiky vztahů ve třídě střední odborné školy. Nálady žáků, motivaci i samotné vyučování ovlivňuje řada faktorů, které hrají důležitou roli ve vztahu k funkčnosti třídy i jejímu sociálnímu klimatu. Předkládaná Bakalářská práce má dvě části – teoretickou a empirickou. Cílem této práce je vymezení teoretických východisek z oblasti třídního klimatu, vztahů ve školní třídě na úrovni vyššího sekundárního vzdělávání a jejich diagnostiky. Příprava metodiky výzkumné části, realizace kvantitativního výzkumu formou sociometrie v kombinaci s dotazníkem, zpracování a vyhodnocení získaných dat včetně interpretace výsledků.

Teoretická část práce charakterizuje vztahy ve třídě z pohledu pedagogické vědy, v několika kapitolách vymezuje základní pojmy, které jsou s daným tématem úzce spjaty. Zjištěné poznatky se shodují v tom, že klima třídy je významným činitelem vyučovacího procesu a má zásadní vliv na studijní výsledky žáků a to jak v rovině kognitivní tak i afektivní. Klima ve třídě dále ovlivňuje i oblast sociálně psychologickou, kvalitu interpersonálních vazeb a spokojenost studentů ve třídě. Práce zkoumá fungování školní třídy jako malé sociální skupiny se zaměřením na východiska pro efektivní naplňování výchovně vzdělávacích cílů a rozvojových možností každého jedince.

K zjišťování vztahů lze přistupovat různými způsoby. Každý měřicí nástroj přináší významné informace. Není však znám nástroj, který by danou oblast měřil komplexně. V praktické části této práce se zabýváme kvantitativním výzkumem formou sociometrie v kombinaci s dotazníkovým šetřením, který jsem realizoval na střední odborné škole ve Zlínském kraji. Získaná data jsou interpretována včetně výsledků a doporučení pro středoškolskou praxi.

Bakalářská práce zkoumá vztahy ve třídě, možnosti jejich ovlivňování například formou osobnostní a sociální výchovy a dalších průřezových témat, vycházejících z Rámcového vzdělávacího programu. Každý člověk, který pracuje se studenty se podílí na tvorbě vztahů ve školní třídě a měl by se snažit podporovat příznivé vztahy a také řešit problémy s tím spojené.

Školství je oblastí, která se dotýká každého jedince ve společnosti. Bohužel, veřejnost na současné školství pohlíží velmi kriticky. Důvodem mohou být vlastní negativní zkušenosti, ale také zkušenosti přátel nebo spolužáků. Význam dobrých vztahů mezi spolužáky, bývá velmi často zlehčován, ovšem zapomíná se při tomto tvrzení na fakt, že špatné zkušenosti ze školy se v budoucnosti mnohokrát vrátí zpět a to v nejrůznějších podobách.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 TŘÍDA JAKO SOCIÁLNÍ SKUPINA

Tato kapitola pojednává o školní třídě jako sociální skupině, charakterizuje její specifika a znaky. Dále se zde dozvíme jak můžeme v pedagogické praxi sociální skupiny členit.

Sociální skupina je základním a velmi důležitým prvkem společnosti. Obecně ji můžeme charakterizovat jako útvar o nejméně třech členech, ovšem je důležitější, než pouze počet osob, který do samotné skupiny patří. Pro život každého jedince má sociální skupina velmi důležitý význam, neboť každý člověk potřebuje někam patřit.

Jaroslav Řezáč (Řezáč 1998, s.160) definuje sociální skupiny takto:

- Zprostředkovávají působení makrosociálního prostředí
- Mají formativní vliv, podílejí se na dotváření sociálních rysů osobnosti
- Ovlivňují individuální výkonnost

Posilují sociální identitu jedince, uspokojují jeho důležité sociální potřeby: být s lidmi (sounáležitost), být akceptován, získat uznání, seberealizovat se.

Školní třídu definujeme jako vrstevnickou skupinu sestavenou pro naplňování výchovně - vzdělávacích cílů a to jak jedince, tak i školy. Navzdory výchozímu formálnímu stavu se v této sociální skupině začínají poměrně brzy vytvářet neformální vztahy, které mohou jedince ovlivňovat po celý zbytek života. Můžeme tedy říci, že školní třída není pouze vzdělávacím prostředím, ale zejména prostředím socializačním. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že řada kantorů vnímá školní třídu především jako prostor pro práci, kde se zaměřují na školní cíle. Naproti tomu jejich žáci vnímají třídu jako sociální prostor, který je určený ke vzájemným interakcím mezi spolužáky.

1.1 Znaky sociální skupiny

Hrabal (2003, s.8) uvádí: „ Skupinu tvoří určitý počet lidí, jejichž činnost směřuje po delší dobu ke společným cílům. Ze společných cílů vyplývá podobnost hierarchie hodnot členů skupiny. Cílů se dosahuje dlouhodobou interakcí a kooperací, která se řídí skupinovými

normami a při níž se vytváří relativně stálá struktura vztahů mezi členy skupiny, v nichž jednotlivci zaujímají různé pozice a přijímají role.“

Každá sociální skupina se vymezuje určitými znaky, mezi které můžeme zařadit:

- Jednotliví členové skupiny – v dané skupině zaujímají určité pozice a jim odpovídající role.
- Podskupiny členů – ve skupinách vznikají díky tomu, že někteří členové mají k sobě blíže než k ostatním členům, tedy na základě obliby, vlivu, mocenského postavení.
- Hodnoty a cíle, které sociální skupina vyznává
- Pravidla a normy, kterými se sociální skupina řídí
- Ustálené zvyklosti a tradice, které jednotliví členové skupiny sdílí

Vlastnosti skupinové atmosféry – může převažovat pocit důvěry a přátelství, nebo naopak nedůvěry a nevraživosti

1.2 Rozdělení sociálních skupin

Sociální skupiny můžeme dělit podle řady různých kritérií a hledisek.

(Čížková 2001, s.73)

- Velikost skupiny a způsob komunikace
 - malé (například školní třída)
 - střední (například žáci určité školy)
 - velké (například národ, stát)
- Intimita vztahu
 - Primární, tyto skupiny mají mimořádný význam v uspokojování citových potřeb člověka (rodina)
 - sekundární, tyto skupiny bývají výsledkem určitého úkolu, zájmu (příkladem může být školní třída)

- Princip vzniku
 - formální (například školní třída)
 - neformální, tato skupina reprezentuje síť sociálních vztahů, jejich normy a funkce nejsou podrobně předepisovány nějakou společenskou organizací

- Míra identifikace se skupinou
 - členská, zde je jedinec jejím skutečným členem
 - referenční, zde jedinec není členem skupiny, ale touží se jím stát

- Členství ve skupině
 - vlastní
 - cizí

Školní třídu tedy charakterizujeme jako malou, sekundární a formální sociální skupinu, ve které probíhá neustálá interakce a kooperace. Jednotlivec ve skupině zastává určitou pozici, která zároveň vyjadřuje jeho status ve vztahu k ostatním členům skupiny. Každý člen sociální skupiny zastává určitou pozici a jí odpovídá také místo v hierarchii pozic ve skupině.

Hierarchií pozic ve skupině uvádí Řezáč následovně: (Řezáč 1998, s. 172)

- Alfa – neformální vůdce skupiny, obvykle je to nejaktivnější člen, imponující a akceptovaný většinou členů skupiny.

- Beta – tzv. expert, který má specifické předpoklady k navrhování nebo alespoň tvořivému rozvíjení variant řešení prezentovaných vůdcem skupiny.

- Gama – jde o většinu členů skupiny, kteří jsou spíše pasivní a přizpůsobiví, podléhající nebo se identifikující s vůdcem.

- Omega – outsider skupiny, jde o okrajovou pozici, ve skupině je většinou neoblíben.

- P – „obětní beránek“, obvykle se jedná o symbolického představitele nepřátelské (rivalitní) skupiny.

Pokud se zaměříme na konkrétní roli studenta ve školní třídě, musíme konstatovat, že určuje jeho sociální identitu, která je dána příslušností k jeho třídě. Úloha žáka v sociální skupině je vymezena zařazením do určité třídy a vztahem k určitému pedagogickému pracovníkovi. Vztah studenta, kantora a školní třídy se v průběhu let mění.

Rošková (2002, s. 309) uvádí, že „je důležité vytvořit v každé třídě podporující sociální prostředí, charakteristické partnerskými mezilidskými vztahy a pozitivní sociální atmosférou, která poskytuje žákům i možnost uspokojení potřeby začlenit se do třídního kolektivu a také možnost získat a rozvíjet sociální a komunikační dovednosti.“ Třída může žáka podporovat nebo brzdit, může být spolurozhodujícím faktorem jeho dalšího směřování v životě.

V systému školní třídy můžeme najít struktury formální, v nichž mají jednotlivci oficiálně přidělené postavení a neformální, která je dána sociometrickým statutem jednotlivce. Obecně je známo, že kvalitní vztahy mezi lidmi velmi silně ovlivňují jejich prožívání, chování a jednání. Pokud jsou vztahy ve školní třídě bezkonfliktní, panuje vzájemná úcta a pomoc, vytváří se příjemná nálada, přispívá to k efektivnímu učení a pracovní výkonnosti. Řada autorů (Mareš 2003, Hrabal 2003, Průcha 2002, Čapek 2010) uvádí, že pro podporu procesu učení žáků, se za optimální atmosféru ve třídě považuje taková atmosféra, kterou můžeme charakterizovat jako uvolněnou, vřelou, podporující studenty, orientovanou na výsledky a řád. Takovéto sociální prostředí utváří a udržuje kladný postoj studentů k vyučování a je také dobré pro jejich vnitřní motivaci.

Pro podporu příznivých vztahů ve třídě je vhodné vřelé a uvolněné prostředí. Toto prostředí ve třídě jako sociální skupině výrazně vychází ze vztahů učitelů k jejich studentům a také ze způsobu jednání učitelů se žáky. Nadhled a uvolněnost kantora, klidné řešení problémů vede také k uvolněnosti žáků. Vřelé školní prostředí je takové, z něhož studenti vy cítí, že učitel má zájem o jejich učení a také o jejich osobnosti. Podpora kantora úzce souvisí s jeho snahou pomáhat žákům a povzbudit je v plnění úkolů, které jsou požadovány. Podpora učitele je důležitá také v případech řešení problémů, kdy žák potřebuje víc pomocnou ruku než napomenutí. Je ale velmi důležité mít na zřeteli skutečnost, že přílišná ochota pedagogického pracovníka pomáhat může být pro některé studenty impulsem k tomu, aby

tuto podporu zneužívali a vyvíjeli daleko méně vlastního úsilí, což je v konečném důsledku kontraproduktivní.

Dalším činitelem, který ovlivňuje sociální skupinu, je smysl pro pravidla a pořádek. Toto potvrzují také autoři odborné literatury (Fontana 1997, Maňák, J., Švec, V. 2003, Grecmanová 2003). Je důležité žákům smysl pro pořádek soustavně vštěpovat. To je možné činit různými způsoby. Řád přispívá k utváření kladné atmosféry třídy, ale měl by vycházet z výše uvedeného, tedy cílevědomého, vřelého a uvolněného prostředí. Zkušený kantor si plánuje, jak svým studentům zprostředkuje své požadavky na chování se ve třídě, kladné i záporné důsledky spojené s jejich dodržováním nebo naopak porušením.

2 VZTAHY VE TŘÍDĚ

Problematika dobrých vztahů ve třídě velmi úzce souvisí s pojmem zdravé klima školy a zdravé třídní klima. Během návštěv školy vznikají sítě vztahů, které se s postupem času vyvíjí a mění. Tyto sítě jsou velmi rozsáhlé a náročné na efektivní zvládnutí. Vztahy ve škole totiž nevytváří pouze učitelé nebo pedagogičtí pracovníci a jejich studenti. Do těchto vztahů přímo zasahují také další činitelé. Jsou to vztahy mezi ostatními nepedagogickými pracovníky, vztahy mezi rodiči a ostatními dospělými a v neposlední řadě také vztahy mezi učiteli navzájem.

Velmi důležitou roli hraje interakce mezi žákem a učitelem. Každý učitel ať už záměrně nebo bezděčně, vstupuje do těchto interakcí a ovlivňuje tak vztahy se žáky. Učitel je důležitým aktérem školního klimatu, což mimo jiné vyplývá i z toho, že pracuje s jedinci odlišného věku, s jedinci různorodých temperamentů a charakterových vlastností, různých schopností a dovedností a také žáky odlišného pohlaví. Jsou to právě studenti – na střední škole dospívající mladí lidé, kteří přicházejí z odlišných sociokulturních prostředí, kteří do těchto interakcí vstupují aktivně. Učitel se musí naučit orientovat v těchto složitých interakcích.

Dalším významným činitelem jsou samotní pedagogové a jejich vztahy mezi sebou. Tato oblast je pro učitele často daleko komplikovanější než vztahy mezi žáky, protože na tyto vztahy se nemůže tolik připravit. Pokud ve škole panují kolegiální vztahy, stávají se zdrojem sociální podpory. Je smutné, že obecně častěji se setkáváme v pedagogickém sboru s konflikty. Mohou se vytvářet z rozporu pedagogických názorů a přístupu k žákům. Každý učitel je spoluvůrcem sociálního klimatu školy. Ve škole jsou navíc na studenty kladeány různé požadavky a celá řada povinností. Učitel by si měl uvědomovat skutečnost, že výsledky jeho snažení mimo jiné ovlivňují i specifické vlastnosti dané třídy, kde se žák nachází.

Neplatí mínění, že klima třídy je abstraktní objektivně neuchopitelný pojem, který se nedá přesně zjišťovat, hodnotit a ovlivnit. Naopak, dobrý učitel se zajímá a zjišťuje fyzikální a psychosociální faktory, vyhodnocuje a následně také mění tyto činitele ve prospěch žáků. To potvrzuje mnoho autorů odborné literatury. (Maňák 1998) Pedagog se musí soustavně snažit o příznivé klima uvnitř třídního kolektivu, čímž mimo jiné dosáhne lepších výsledků a také úrovně vzdělávání. (Kalous, Obst 2002, Maňák, Švec 2003)

Za důležitou součást při vytváření dobrých vztahů považuji školní aktivity, které napomáhají stmelit třídní kolektiv a jejich aktéři mohou navázat téměř neformální vztahy s pedagogickým sborem. Z vlastní zkušenosti mohu jmenovat řadu těchto aktivit, na kterých jsem se jako pedagog přímo podílel. V prvním ročníku střední školy se tato možnost nabízí u adaptačních táborů studentů a lyžařských kurzů. Později během studia jsou to různé exkurze a školní výlety. V posledních ročnících se jedná o stužkovací večírky a maturitní ples.

Ve vztazích uvnitř třídy se přímo odrážejí vlastnosti a schopnosti jejich členů. Dobrý učitel umí číst kolektiv a pozná, kdo je dominantní a který člen má tendenci se podřizovat, kdo je aktivní, iniciativní, má klíčové kompetence. Na vztahy uvnitř třídy, jako sociálního celku mají vliv také vnější faktory, které souvisí s cíli třídy.

Vztahy uvnitř třídy

Neexistují dvě stejné třídy, každá školní třída se diferencuje. (Čížková 2001, s.45) „Existují různá kritéria, podle kterých se může třída diferencovat. Rozlišujeme typologie žáků například z hlediska: „

- Sociometrického postavení žáka ve třídě – vztahů ve třídě
- Osobnosti žáka
- Motivace ve vzdělávání
- Učebních stylů
- Adaptace na psychickou zátěž
- Nadání
- Výkonových potřeb
- Smyslového vnímání a podobně

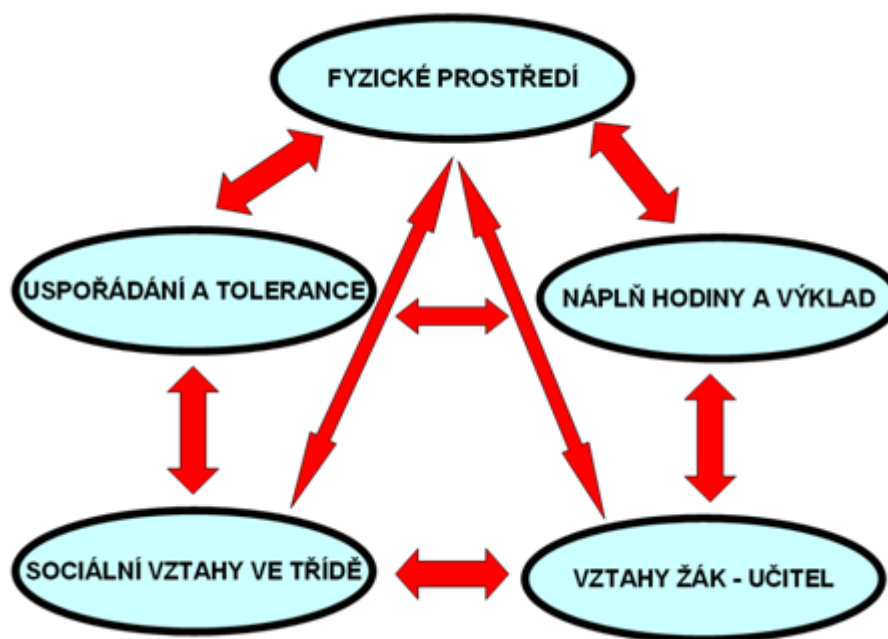
Poznávání vzájemných vztahů, pozice jedince ve skupině a jeho role má pro efektivní práci se školní třídou zásadní význam. Pokud porozumí síti vztahů uvnitř této skupiny může do výuky zařazovat vhodné metody práce se třídou a volit různé aktivní metody výuky. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že připravený plán hodiny může v paralelních třídách probíhat zcela odlišně. Rozdíly ovlivňuje aktuální atmosféra třídy, studijní klima, úroveň spolupráce třídního kolektivu, generové rozložení a další činitelé.

Obecně můžeme konstatovat, že zkvalitňování výchovně – vzdělávacích cílů nelze dosáhnout bez příznivého školního klimatu. Nemůžeme ovšem ponechat stranou fakt, že v případě osoby, která třídu vyučuje, nezáleží jenom na jeho ochotě a postupech. Důležité jsou zejména jeho pedagogické dovednosti a osobnostní vlastnosti.

(Kyriacou 2012, s. 23-25) „Základní pedagogickou dovedností učitele je jeho postoj k učebním výsledkům, plánování a příprava na vyučovací hodinu, realizace vyučovací hodiny, řízení vyučovací hodiny, řád, hodnocení prospěchu žáků, reflexi a sebehodnocení vlastní práce učitele a klima třídy.“ Autor považuje za ideální takové klima ve třídním kolektivu, které je postavené na vzájemné důvěře, umožňuje zpětnou vazbu, povzbuzuje a podporuje studenty, orientuje se na úkoly a podporuje v žácích cílevědomost. S tímto přístupem musí souhlasit každý dobrý učitel.

Celkově zde hraje roli více činitelů:

- Fyzické prostředí třídy obsahuje uspořádání třídy, výzdobu a celkové vybavení třídy a také celkovou kvalitu školního prostředí.
- Náplň hodiny obsahuje jasnost instrukcí, nabídku různorodých učebních metod a aktivit učitele, podporu učitele a strukturu hodiny.
- Vztahy mezi žákem a učitelem musí obsahovat prvky respektu a ocenění studentských názorů, konzistentnost přístupu ke studentům a také podporu učitele.
- Sociální vztahy ve třídě, zde hovoříme o přátelství, spolupráci a toleranci.
- Uspořádání a tolerance, zde se jedná o jasnost požadavků na chování a studijní úkoly a také systém hodnocení.

Obrázek č.1: Schéma dimenzí vztahů ve třídě (vlastní na základě Gillen a kol.,2011, s.71)

2.1 Činitelé ovlivňující vztahy ve třídě

Jedním ze základních pilířů vzdělávacího procesu je kvalifikovaný, profesionální kantor. Tato osobnost je přímo odpovědná za přípravu, organizaci, řízení a také výsledky vzdělávacího procesu. Toto potvrzuje také odborná literatura. (Lokšová, I., Lokša, J.1999, Čadílek, M., Loveček, A., 2005) Pro výkon pedagogické profese je nutná pedagogická způsobilost. Tu v této souvislosti můžeme chápat jako schopnost dbát na celkový rozvoj osobnosti studenta. Samotná práce kantora obsahuje zprostředkování poznatků, jejich přetvoření na dovednosti a vědomosti a v neposlední řadě vhodné společenské návyky.

V souvislosti s tvorbou vztahů ve třídě je pro kantora nejdůležitější působení v ranných fázích vzdělání. Učitel se pro své studenty stává autoritou a vzorem, musí do třídy vnášet řád, má svůj styl výuky, zastává postoje a spoluvytváří normy. Tento vliv postupem času slábne a dobrý pedagog by se měl dokázat nové situaci přizpůsobit a také pružně reagovat. Vzájemné vztahy mezi pedagogem a žáky spoluvytváří celkové klima školy i třídy. Toto tvrzení potvrzuje více odborníků (Pash 1998, Grecmanová 2003).

Přístupy učitele k žákům můžeme rozdělit následovně:

Učitele přísně autokratického, tato osobnost pedagoga se vyznačuje soustavnou kontrolou žákovy práce, pedagog vyžaduje přísnou disciplínu, čímž do značné míry omezuje žákovu vlastní iniciativu. Toto třídní klima se vyznačuje napětím a prvky strachu.

Učitele pracovně autokratického, tento pedagog zdůrazňuje vlastní pohled na věc, klade důraz na své řešení problému a zdůrazňuje vlastní přístup. Studenti pod vedením pedagoga s tímto přístupem bývají nesamostatní a soustavně čekají na pokyny ze strany pedagoga. Výsledky žáků jsou většinou dobré, ale riziko nastává u nadprůměrných studentů, kdy dochází k potlačování jejich iniciativy a tím do značné míry i potlačování rozvoje.

Učitel demokrat, tohoto kantora můžeme označit jako ideálního pedagoga. Tato osobnost plánuje a rozhoduje s celou třídou, napomáhá žákům, má snahu hodnotit jejich práci objektivně, zajímá se o jednotlivce a také třídu jako sociální celek. Tento pedagog u svých studentů získává vysoký kredit, žáci si jej váží a v neposlední řadě jeho působení na žáky upevňuje také jejich kladné charakterové vlastnosti. Díky svému přístupu tento typ učitele snadno proniká do dění ve třídě, následně tak může výrazně ovlivňovat sociální klima třídy a také je silným pozitivním vzorem pro žáky.

Učitel liberálního zaměření, tento typ se vyznačuje nerozhodností ve svém působení na žáky. Při učení žáky výrazně nepovzbuzuje, ale ani nekritizuje. Častým důsledkem bývá, že studenti se v učivu neumí orientovat, velmi málo spolupracují, vyhýbají se plnění svých povinností a o učivo nejeví zájem. Při působení tohoto typu kantora klima školní třídy charakterizujeme jako neutrální, toto prostředí zpravidla neobsahuje silné stresové faktory, ovšem neobsahuje žádné prvky vedoucí k aktivitě a spolupráci třídy.

Student jako spoluvůrce vztahů ve třídě

Student se vstupem do školy změní svoji dosavadní roli. Stává se subjektem, který je vyučován, vychováván a vzděláván v edukačním procesu. Naprosto mění svůj sociální status, získává nové možnosti, poznatky a utváří nové sociální vztahy. Toto může být stresujícím faktorem, protože na studenta je vytvářen tlak, aby se v co nejkratším čase přizpůsobil požadavkům jež na něj nová pozice klade. V ideálním případě by si měl osvojit určitou míru konformity a chovat se očekávaným způsobem. Je nutné mít na paměti, že student velmi citlivě reaguje na kantorovo hodnocení a na základě toho si vytváří vztah ke třídě.

Vliv žáka na utváření vztahů ve třídě spočívá především v tom, jak o sobě přemýšlí a hodnotí se. Jedinec, který je vnitřně vyrovnaný kolem sebe šíří pozitivní atmosféru, která výrazným způsobem podporuje příznivé klima ve třídě. Nejvýznamnější vliv na pozitivní hodnocení žáka sama sebou má učitel. Pokud podporuje žákovu sebeúctu a také prohlubuje respekt mezi žáky navzájem, zásadním způsobem napomáhá k tvorbě příznivého klimatu třídy. Ve školní třídě žák tráví spoustu času, vnímá a hodnotí zde sebe samého, ale také osobnostní vlastnosti svých spolužáků a také učitele.

Čapek (2010, s. 22) Uvádí, že „jsou mezi žáky, obzvláště na středních školách, pevnější interpersonální vztahy zásluhou již vytvořeného systému pozic, hodnot a norem. Školní třída je soudržnější, ale mnohdy i zásadovější a kritičtější vůči názorům a postojům učitele.“

Zásadní roli v utváření klimatu třídy sehrává třídní učitel. Tento pedagogický pracovník se svými studenty tráví více času oproti pedagogovi, který vyučuje daný předmět. Zpravidla bývá třídní učitel také seznámen s rodinným zázemím a osobními problémy většiny žáků. V tomto kontextu by se právě třídní učitel měl daleko více snažit utvářet příznivé klima. Měl by se snažit co nejvíce poznávat své žáky, vědět jakým způsobem s nimi efektivně pracovat a také být oporou ve chvílích nesnází. Je velmi důležité, aby dal třídní učitel svým studentům najevo, že mu na nich záleží, že má zájem o to jak se jim ve třídě bude pracovat a žít.

Třídní učitel zastává v životě svých studentů významnou roli a může na ně mít velký vliv. V okamžiku, kdy učitel přestane vnímat své studenty pouze jako subjekty, kterým má cvičit paměť, rozdávat úkoly, otevírá se mu prostor pro navazování plnohodnotného pedagogického vztahu, ve kterém bude vhodně ovlivněn komplexní osobnostní rozvoj. Třídní učitel by neměl pracovat pouze v administrativní funkci, ale měl by využívat potenciál pedagoga, který může mladému člověku pomoci nalézt místo ve světě a orientovat se v životě.

Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že bez přirozené autority se může pedagog snažit sebevíc, ale kázně na úrovni standardu dosahuje jen velmi obtížně. Většina pedagogů přemýšlí nad tím, jakým způsobem studenty sankcionovat. Osobně zastávám názor, že sankce má být až posledním způsobem řešení problému. Dle mého soudu by měl být preferován preventivní dialog mezi kantory a jejich studenty. Bohužel sankce jsou základním a hojně využívaným prostředkem usměrňování žákova chování. Dle mého názoru, pokud už

k sankci dochází, musí být tento trest měřen individuálně a s ohledem na všechny okolnosti, které vedly k porušení dané normy.

2.2 Kázeň a vztahy ve třídě

„Latinský výraz pro žáka *discipulus* byl odvozen od slova *disciplina*. Smyslem zkáznění bylo utváření světa kultury jako světa společně pěstovaného a rozvíjeného. V jeho základech bylo možno nalézt ideu univerzálnosti, která přispěla k tomu, že se postupně stabilizoval v ideál vzdělance.“ (Valíšková, 2007 s. 16)

Obecně je známo, že úroveň morálky žáků neustále klesá a tomu, čeho jsou někteří jedinci schopni, se dá někdy jen těžko uvěřit. Zastávám názor, že pokud má pedagog přirozenou autoritu a jedná asertivně, do značné míry předchází těmto negativním jevům a kázeň podporuje celou svou osobností. Samotné slovo kázeň může u mnohých vyvolávat negativní asociace či odpor. Někteří jedinci si vybaví nepříjemné vzpomínky na školu, jiní například tresty. Zajímavé je, že dřívější název vězení byl káznice. Obecně lze říct, že kázeň spočívá v dodržování stanovených norem a symbolizuje určitý řád, který je nezbytný k tomu, aby naše společnost mohla fungovat. Současná situace je taková, že kantoři musí své žáky kázní učit a ne ji u nich předpokládat. Vztah kázně a výchovy je velmi těsný a opět hraje primární roli dobře fungující rodina. V ideálním případě by mezi školou a rodinou měla vzniknout spolupráce se synergickým efektem.

„Rodina, která mnohostranně a dlouhodobě ovlivňuje vývoj a život dítěte, se svými vlivy promítá i do postavení žáka ve třídní skupině. Navíc se výrazné odlišnosti v rodinném prostředí žáků odrážejí ve vývoji atmosféry a struktury tříd. Sledování sociologických a sociálně psychologických charakteristik rodin žáků je proto významným východiskem pro pochopení a vedení třídy i jednotlivého žáka.“ (Hrabal, 2003 s. 41)

V současnosti společnost čím dál více poukazuje na pokles morálky, netolerantnost, nedostatek kázně, anarchii, ztrátu smyslu pro povinnost. V odborné literatuře (Riefová. S. J., 1999) je upozorňováno na stoupající neukázněnost mládeže, vzrůstající agresivitu a brutalitu dětí, šikanu, vandalismus a užívání drog. Hovoří se o úpadku kázně a autority ve společnosti, v rodině a ve škole.

V kontextu výše uvedeného je nutné zmínit následující: z naší společnosti mizí empatie, tolerance, mravnost a kázeň.

„Chceme-li mluvit o kázni v současné škole, nemůžeme se vyhnout charakteristice současné doby, resp. panující atmosféře v dnešní společnosti. Kázeň ve škole je vždy do určité míry zrcadlovým obrazem kázně ve společnosti. Škola a společnost v tomto smyslu představují spojité nádoby. Nemůžeme izolovat školu od společnosti, nemůžeme ji vytrhnout z prostředí, ve kterém se nachází, nemůžeme přehlížet aktuální duchovní a mravní společenské klima“ (Bendl 2001, s. 21)

Důvodem nekázně jsou ze širokého pohledu jevy, které se dají dále rozdělit na faktory biologické, sociální a situační. Do biologických příčin řadíme nedostatky a odchylky ve stavbě a funkci nervové soustavy žáka, které mohou být vrozené nebo vzniklé úrazem. Faktory sociální jsou vliv výchovného působení v rodinném prostředí, vliv party, široké komunity, obsah médií.

„Mezi základní prostředky regulování a udržování kázně patří odměňování a trestání. Odměňování souvisí s teorií pozitivního posilování. Jedince pozitivně vedeme k tomu, aby opakoval žádoucí jednání. Pokud žádoucí jednání neposilujeme, tak vyhasíná a jeho četnost se snižuje. Nejefektivnějším prostředkem naučení se žádoucímu chování je učení se prostřednictvím sledování vzoru. Jako pedagogové musíme dbát na to, aby odměna byla v souladu s potřebami jedince. I laický pohled napoví, že odměňovat zcestnou věcí či neatraktivní výhodou je bezpředmětné.“ (Čáp, 1998 s. 195)

Vývojová psychologie (Vágnerová, M., 2000) nás poučuje také o tom, že některé psychologické projevy žáků mohou být z hlediska mravů neutrální, což se týká temperamentových vlastností. Temperament má vliv na celou psychiku jedince a proto se velmi těsně dotýká otázky kázně.

„Při výchovném působení je důležité, aby učitel znal zvláštnosti žákova temperamentu, na základě kterých uplatňuje individuální přístup k žákům, snaží se pěstovat kladné rysy jejich temperamentu a mírnit rysy záporné. Temperament je dán především biologicky, ale není imunní vůči působení výchovy. To znamená, že pokud učitel zná temperament žáka, může vyučování a výchově přizpůsobovat různé metody a prostředky“ (Bendl, 2001 s. 46).

Projevy nekázně:

Přestupky proti spolužákům: vulgárnost, rvačky, šikana, krádeže, poškozování osobních věcí spolužáků, pomluvy, předbíhání ve frontách na oběd, provokování souseda, spolužáka, svalování viny na jiné, bojkotování práce ve skupině. Dále se jedná o přestupky proti škole a učitelům: drzé chování, neochota jít k tabuli, nerespektování pokynů učitele, vulgární vyjadřování v hodinách, titulování kantorů vulgárními nadávkami, přepisování známek, vandalismus a ničení školního majetku, krádeže, šikana učitele, zapomínání pomůcek a úkolů, nepozornost, vykřikování, záškoláctví, provokace šířením podivných zvuků a pachů, posílání SMS, telefonování během hodiny.

Ondráček (2003 s. 84) za nejčastější formy nežádoucího rušivého chování považuje:

- Neurotické tendence v chování – např. posmrkování, nechutenství, bolesti hlavy, břicha, okusování nehtů, tiky, zakoktávání se. Na vzniku neurotických tendencí v chování se zejména podílejí zátěžové faktory v každodenním životě žáka.
- Neklid – tendence k neklidu je spojena se sníženou schopností soustředit
- se na určité téma či určitou činnost, často žák nedokončí započatou práci, provází ho notorický neklid, silná tendence k verbálním projevům, vydávání zvuků atd.
- Nepozornost, nepořádnost
- Nejistotu, obavy, strach ze školy – žáci považují za zdroje strachu nejčastěji špatné známky, obtížný předmět, reakce rodičů na neúspěch,
- Posměch spolužáků, přísný, nespravedlivý učitel, neoblíbenost v kolektivu třídy
- Lenivost a vyhýbání se práci
- Agrese, násilné chování
- Lhaní
- Krádeže
- Záškoláctví

„Ne všechny děti s extrémnějším temperamentem musí nutně ve škole mít problémy s chováním. Temperament, který vede k problémům v jedné třídě, může být kompatibilní

s požadavky jiných tříd. Neukázněné dítě, kterého si jeden učitel pro jeho nadšení a citlivost cení, může být druhým vnímáno jako nezvladatelné a obtěžující“. (Keogh, 2007 s. 96)

Celková osobnost pedagoga ve škole je jeden z hlavních faktorů, který přímo ovlivňuje charakter atmosféry výchovně-vzdělávacího procesu. Jeho úmyslné působení i nezáměrné ovlivňování by mělo být směřováno k nastavení podmínek, ve kterých mohou vychovávaní rozvíjet své dovednosti, schopnosti, navyšovat svoje znalosti a také všestranně formovat svoji osobnost.

Osobnost pedagoga je po dobře fungující rodině nejdůležitějším činitelem pro současný i budoucí život studenta. Mezi charakteristický výčet základních vlastností, kterými by měla pedagogova osobnost disponovat v obecném rámci nevázaném na konflikt, Solfronk řadí z lidského hlediska především lásku k dětem nebo jiným vychovávaným či ovlivňovaným objektům. (Solfronk, 2000 s. 46)

Zásadní je dle mého soudu komunikace. Základním úkolem efektivní komunikace by mělo být: informovat, instruovat, přesvědčit a pobavit.

„V pedagogické praxi nastávají situace, kdy je potřeba, aby pedagog slevil ze své autority a vložil do komunikace se žákem vstřícnost a vlídnost. Aby pedagog dokázal zvládat všechny druhy komunikace se žákem, je potřeba, aby dokázal být vstřícný a uvolněný, aby akceptoval svého partnera v komunikaci jako komplexní osobnost, sám by měl dokázat být autentický.“ (Vybíral, 2000 s. 35).

Řešení nekázně

Konstruktivní přístup:

- oslovení žáka, hned ho nekárat, ale zeptat se co bylo příčinou jeho chování
- slovní domluva
- dát ostatním prostor pro vyjádření

Konzervativní přístup:

- důrazně napomenout
- domácí úkol navíc
- po hodině vyřešit mezi čtyřma očima

- poznámka
- Výhodné strategie
- individuální přístup ke studentům
- férový přístup za všech okolností
- zabavení rizikových žáků náročnější činností, speciálními úkoly
- individuálně a pružně reagovat na vzniklou situaci
- zachování klidu a nadhledu
- převedení na humor

Udržet u dětí a studentů kázeň není samozřejmostí a jedná se o velmi složitý a náročný úkol. Prostředí školy a její nekázně má negativní vliv na práci pedagogů, omezuje jejich čas, který má určen na edukaci svých svěřenců. Kromě časového omezení dochází také ke vzniku nepříjemného klimatu, které obtěžuje všechny zainteresované strany. Problematice školní kázně je potřeba věnovat se soustavně a komplexně, ale vždy s ohledem na potřeby žáků i na potřeby pedagogů a zachovat pomyslnou rovnováhu a úctu k sobě navzájem. Při hledání univerzální strategie jak zacházet se školní kázní jsem dospěl k názoru, že taková strategie neexistuje. Jsou známy pouze obecně funkční postupy. Těmito postupy by mělo být individuální přistupování k žákovi jako jedinečné osobnosti, dále spravedlnost, lidskost a vzájemné porozumění.

3 PROSTŘEDÍ, KLIMA, ATMOSFÉRA TŘÍDY

S tématem předkládané práce velmi úzce souvisí také prostředí třídy. Pokud ve třídě nalézáme vhodné a přátelské prostředí, předcházíme budoucím problémům. Školní třída je sociální skupina, která byla vytvořena za účelem vzdělávání a výchovy. Studenti přicházejí do školy s očekáváním, že si najdou nové přátele, že ostatní spolužáci se budou zajímat o jejich názory, že budou mít své místo, tedy postavení v sociální skupině.

Školní třídu můžeme podle definice sociální psychologie (Lovaš 2008, s.324) považovat za „malou sociální skupinu, tedy nenáhodné seskupení lidí, které se vyznačuje společnými znaky a vnitřní strukturou utvářející funkčně propojený celek“. Společnými znaky a strukturou třídy zde myslíme např. společné potřeby, cíle a zájmy, vztahy mezi členy skupiny, statusový systém, systém sociálních rolí, skupinové normy, identifikace jedinců se skupinou a jiné.

Školní třída je specifickou skupinou vrstevníků, kde student získává roli spolužáka, jejímiž znaky je souřadnost a nevýběrovost. Spolužáci jsou považováni za rovnocenné, jednotlivce s nimi sdílí řadu důležitých životních zkušeností. Nemůže si je vybrat, získá je v souvislosti se zařazením do určité školní třídy. Úspěšné prosazení ve třídě je pro rozvoj stejně důležité jako školní prospěch. Toto potvrzuje také Gardner (1999). „Student chce být svými spolužáky akceptován a přijatelně hodnocen. Potřebuje se do této skupiny začlenit, ale vždy se mu to nemusí podařit a poté pro něj může být obtížné pracovat na požadované úrovni.“ Každá třída je jiná, má svou atmosféru, která může zásadně ovlivnit pocit pohody a s tím související výkony ve vzdělávacím procesu a také chování.

Sociální klima školní třídy tvoří významný faktor, který ovlivňuje práci učitele, výchovného poradce, školního psychologa. Všichni tyto lidé chtějí pracovat účelně v konkrétním prostředí školy či třídy. Pro všechny pracovníky ve školství je proto velmi důležité, aby se chovali přiměřeně daným situacím, dokázali využít všech možností, které s sebou vzdělávání přináší. Vedle rodičů samotných je také velmi důležité aby pedagogičtí pracovníci dokázali rozvíjet sociální dovednosti dětí a to od nejtělejšího věku.

Přístupy ke zkoumání prostředí třídy:

Nejvíce užívaným rozdělením postupů ke zkoumání klimatu třídy u nás je třídění podle Mareše a Krivohlavého (Mareš, Krivohlavý, 1995, s. 144 – 146):

Sociometrický přístup je klasickým postupem pro mapování vztahů ve skupině. Objektem studia je školní třída jako sociální skupina, nikoliv však učitel. Ve středu zájmu výzkumníků je strukturování a restrukturování třídy, vývoj sociálních vazeb a jejich vliv na rozvoj dispozic jednotlivých žáků třídy.

Příkladem sociometrického přístupu je například velmi rozšířený sociometricko – raitingový dotazník, známý jako SORAD. Nezávisle proměnnou bývá koheze, tedy soudržnost třídy, sympatie mezi žáky ve třídě a vliv žáků ve třídě. Závisle proměnnou bývá chování žáků i celé třídy, školní úspěšnost a výkonnost jednotlivců i třídy jako celku.

Organizačně – sociologický přístup. Tento přístup je podobný sociometrickému. Kromě školní třídy, kterou vnímá jako organizační jednotku, se zaměřuje také na učitele jako řídicího pracovníka. Badatelé si všímají hlavně nakolik se rozvíjí týmová práce v hodině nebo zda existují mechanismy k redukování nejistoty žáků při plnění úkolů.

Interakční přístup objektem studia je školní třída i učitel. Zde je pozornost zaměřena na interakci mezi učitelem a žáky v průběhu vyučovací hodiny. Hlavní diagnostickou metodou je standardizované pozorování, metody interakční analýzy a také audiovizuální nahrávky interakce, jejich popis a rozbor. Závisle proměnnou bývá výkonnost třídy, výkonnost jednotlivých žáků, postoje žáků a efektivita práce učitele.

Pedagogicko – psychologický přístup zkoumá především spolupráci žáků ve třídě, kooperativní učení v malých skupinách, vzájemnou sociální závislost žáků, jejich sebepojetí. Metodou pro výzkum může být například posuzovací škála.

Vývojově – psychologický přístup zkoumá se osobnost žáka a školní třída jako sociální prostředí, ve kterém se má osobnost rozvíjet. Pro výzkum se používá soubor různých diagnostických metod. Nezávisle proměnnou bývá kantorovo řízení vyučovací hodiny, postu-

py jak ukáznuje žáky, individuální přístup k žákům atd. Závisle proměnnou bývá školní neúspěšnost žáků, nezájem žáků o školu, negativní motivace pro učení apod.

Sociálně – etnografický přístup zde je objektem výzkumu nejen školní třída, ale i učitelé a celý přirozený život školy. Zájem je o klima, jak jej vnímají a svými slovy popisují jeho aktéři. Diagnostickou metodou je v tomto případě zúčastněné pozorování. U tohoto přístupu se nedá z principu hovořit o závisle či nezávisle proměnných. Etnograf nevstupuje do výzkumu s předem definovanými proměnnými.

Sociálně – psychologický a environmentalistický přístup v současné době je tato metoda nejrozšířenějším přístupem. Objektem studia je zde školní třída jako prostředí pro učení, žáci konkrétní třídy a učitelé, kteří v dané třídě působí. Výzkum sleduje kvalitu klimatu, jeho strukturu, aktuální podobu a také, jaké klima by si jeho účastníci přáli.

Poznatky z výzkumu klimatu třídy lze využít mnoha způsoby:

- Jednoduchý popis stavu klimatu ve třídě z pohledu žáků
- Porovnání názorů žáků a učitelů na klima dané třídy
- Porovnání aktuálního stavu klimatu s přáním aktérů klimatu
- Zjištění rozdílů mezi školami
- Ovlivnění klimatu třídy

Při vzájemné interakci mezi pedagogy a jejich studenty je nutné dodržovat určitá pravidla.

Ze strany kantora je nutná jasná komunikace bez dvojsmyslů a ironie, nevhodných narážek a také výsměchu. Učitel by měl při pokládání otázek a zadávání úkolů mluvit jasně a zřetelně, aby nedocházelo ke komunikačním šumům. (Fischer 2011) Také při žakových odpovědích nepřerušovat jeho myšlenkové pochody, dodat mu odvalu pro vyslovení jeho názoru a také pochválit byť i malý pokrok. V této souvislosti ovšem musíme mít na paměti, že chvála žáka, který neprojevil žádnou snahu má spíše opačný účinek.

Ve vztahu žáka k učiteli by měla komunikace podléhat psaným i nepsaným pravidlům. Toto tvrzení nalezneme také v odborné literatuře (Maňák, J., Švec, V., 2003, Maňák, J., 1998) Student by měl ke svému učiteli přistupovat jako k přirozené autoritě, v žádném případě jako k autoritě obávané. Pokud je pedagogova komunikace optimální a pro studen-

ty srozumitelná, vytváří příznivé sociální klima, podporuje formování osobnosti žáků požadovaným směrem a utváří podmínky pro pozitivní motivaci žáků.

Pokud se učitelé podaří vytvořit atmosféru vzájemné důvěry daleko lépe a efektivněji se pracuje a to jak jemu samému, tak studentům. Značnou roli při interakci učitele a jeho studentů sehrává komunikace mimo vyučovací hodinu. Může to být komunikace např. před vyučováním, při konzultaci, při různých zájmových činnostech. Pokud kantor není pouze osobou, která přichází na vyučování a jakmile skončí, ihned odchází, přibližuje se ke studentům a podporuje tak dobré vztahy. Díky tomu učitel žáky pozná blíže a tak je následně schopen volit rozdílné přístupy k jednotlivým studentům na základě bližšího poznání a individuálních potřeb studenta. Ze strany studentů také dochází ke změně přístupu. Pokud poznají, že kantor má zájem nejen o pracovní výsledky, ale i o ně samotné pozitivně to podpoří vzájemné vztahy.

Všechny výše uvedené aspekty mají vliv na tvorbu sociálního klimatu školní třídy, protože interakce mezi studentem a učitelem je hlavní náplní sociálního klimatu. Velmi záleží na tom, jak se žák ve třídě cítí a jaký má vztah s učitelem. To všechno ovlivňuje jeho chování a vztahy s ostatními žáky. Škola, kde panuje příznivé sociální klima, přispívá k rozvoji osobnosti svých studentů. Naopak sociální klima, které jeví známky ohrožení, může osobnost žáka navždy poznamenat.

Existuje řada skutečností, které ovlivňují vznik, dále podobu a také účinky klimatu. Jednoznačně nelze říci, který z těchto faktorů má na podobu klimatu třídy nejzásadnější vliv. Je ovšem jasné, že na konečné podobě klimatu školní třídy se podílí všechny tyto faktory.

Jedním z faktorů ovlivňujícím klima školní třídy je celkové klima školy. Může to být celá řada činitelů například: způsob řízení školy, klima pedagogického sboru, vzdělávací program školy, způsob komunikace a kooperace jednotlivých aktérů školního klimatu, odborné kompetence, které se ve škole uplatňují a mnoho dalších aspektů.

4 SOCIÁLNÍ KLIMA VE ŠKOLNÍ TŘÍDĚ

Sociálním klimatem školní třídy se záměrně zabývám hned v první kapitole, protože tento jev tvoří výraznou část celkového klimatu ať už třídy nebo také celé školy. V této souvislosti je nutné konstatovat, že nelze najít dvě třídy se stejným klimatem.

Pedagogický slovník definuje klima třídy jako sociálně psychologickou proměnnou, představující dlouhodobější sociálně emocionální naladění, zobecněné postoje a vztahy, emocionální odpovědi žáků dané třídy na události ve třídě (Walterová, Mareš, Průcha, 2003, s. 100). Rozlišujeme třídní klima aktuální, tedy fakticky existující a klima preferované, které si učitelé a žáci přejí.

Škola, ve které vládne celkově příznivé klima, přispívá výrazným způsobem k rozvoji žákovy osobnosti. Naopak sociální klima, které je ohrožující, může navždy poznamenat osobnost žáka. Samotný termín klima je obecně známý mezi veřejností i pedagogy. Původně byl využíván pouze v souvislostech vymezujících charakter počasí v dané lokalitě, později však vstoupil i do odborné literatury pedagogických věd.

J. Mareš se domnívá, že „klima školy je produktem specifické sociální skupiny, která má společnou historii a do určité míry hodnoty a normy“ (Mareš 2005, s. 61)

Klima chápeme jako jev sociální, skupinový, který je vázán recipročně na své tvůrce, je jimi vytvářen a zároveň na ně působí. Z hlediska školy se nejvíc projevuje ve třídách, můžeme však hovořit i o sociálně psychologickém prostředí školy z pohledu učitelů, i zde je vytvářeno a působí prostředí, klima učitelského sboru a atmosféra, v chodu školy obvykle vázána na pravidelně se opakující se děje. Hraje zde roli věkové a vzdělanostní rozvrstvení učitelů, jejich interpersonální kontakty včetně prostorového rozmístění. (Lašek, 2001, s. 42)

Sociální klima obsahuje jevy několik měsíců či let trvající, specifikované určitou školní třídou a konkrétním učitelem. Dané sociální klima vytváří žáci celé třídy, skupiny žáků v dané třídě a také jednotliví učitelé a pedagogičtí pracovníci. Sociální klima třídy výrazně ovlivňuje žáky a jejich studijní výsledky. Pokud je navozen kontakt mezi účastníky, vztahy mezi žáky, kdy se o sobě navzájem něco dovídají a zároveň jsou upozorňováni na své vlastní pocity, postoje a názory, vytváří se atmosféra podporující dobré vztahy, které podporují vhodné faktory pro učení a chování žáků.

Je důležité uvědomovat si skutečnost, že klima se formuje v delším časovém horizontu, který se utváří pozvolna a pro pedagoga i kolektiv žáků ve třídě bývá specifický a neměnný řadu měsíců či let. Týká se daného prostředí, prostředí konkrétní školy, třídy a skupiny vrstevníků. Je tedy více než vhodné pokoušet se utvářet klima třídy, správně diagnostikovat danou třídu, navrhnout a také provádět vhodné zásahy, které budou působit ve prospěch žáků, pedagogů a v neposlední řadě vzdělávacího zařízení.

Empirických výzkumů zkoumajících klima školy a třídy stále přibývá. Někteří autoři (Kantorová 2015, Grecmanová 2003, Čáp, Mareš 2001, Prokop 1996) se snaží najít různé spojitosti třídního klimatu s výskytem negativních jevů ve třídách, jiní spojují vlastnosti klimatu s efektivitou výchovně vzdělávacího procesu. Vedle řady názorů na téma sociálního klimatu ve škole existují i různé diagnostické metody, které je možné v průběhu výzkumu aplikovat.

Pokud chceme s jakýmkoliv činitelem, který ovlivňuje třídu, efektivně pracovat a ovlivňovat jej žádoucím směrem, musíme tyto činitele nejprve diagnostikovat.

Školní třída je podle Vykopalové (1992, s. 5) „formální sociální skupina vytvořená na základě konkrétních atributů, ve které existují formální vztahy a zároveň neformální vztahy, jež se vyvíjí při společné práci žáků a zájmech“.

Pro tvorbu optimálního klimatu školní třídy je nutné toto klima vhodně diagnostikovat. Výsledky, které přináší diagnostika, jsou důležité především pro třídního učitele a to nejen z pohledu poznání školní třídy. Kvalitně provedená diagnostika objasňuje názory žáků na dění ve třídě, jejich hodnocení vzájemných vztahů mezi sebou. Výsledky diagnostiky školní třídy jsou podkladem pro stanovení vhodných prostředků ke zvládnutí komplikací v oblasti vztahů a jejich kvalit, včetně metod a práce učitele. Základními tvůrci klimatu jsou učitelé a žáci. Spoluvytvářejí klima školní třídy tím, co vidí, prožívají a hodnotí.

Dvořáková (2000, s. 6) vidí smysl diagnostikování klimatu školní třídy nejen v hodnocení aktuálního stavu, ale především v objevování příčin daného stavu a návrhu opatření, která by směřovala k žákovu optimálnímu vývoji.

Diagnostika klimatu školní třídy je tedy nejen zkvalitňování výchovně – vzdělávací činnosti, ale také prevence výskytu možných sociálně – patologických jevů ve třídě.

Z odborné literatury (Keogh 2007, Ondráček 2003, Bendl 2002) víme, že diagnostikování školního klimatu a klimatu třídy nám poskytnou souhrnné poznatky o dané problematice. Tyto poznatky můžeme využít pro popis stavu školní třídy z pohledu žáků, pro porovnání názorů žáků a učitele a v neposlední řadě srovnání rozdílů mezi školami.

Diagnostikování klimatu školní třídy vyžaduje dodržování jistých zásad, jako je realizace diagnostiky v přirozených podmínkách a také postup přiměřený věku žáka. Při diagnostice je také důležité mít na paměti, že spolutvůrci mohou mít odlišné názory na klima školní třídy. Při diagnostikování jde především o zjištění, jak spolutvůrci hodnotí a vnímají klima třídy, jaké mají pocity ve vztahu k výchovně – vzdělávacímu procesu či ve vztahu k sobě samým. Tímto se získávají velmi cenné informace o jejich postojích ke škole a vzájemné interakci mezi spolutvůrci školního klimatu.

5 METODY ZKOUMÁNÍ VZTAHŮ VE TŘÍDĚ

Pro zkoumání klimatu třídy a školy je k dispozici řada metod.(Gavora 2000, Chráska 2007, Chráska, Kočvarová 2015). Obecně je možné dané metody dělit podle toho, zda se jedná o metody kvantitativní, kvalitativní nebo smíšené.

Diagnostické metody kvantitativní

Kvantitativní diagnostické metody sociálního klimatu školy výrazně dominují. Můžeme konstatovat, že zatím méně užívaným diagnostickým postupem je víceúrovňová diagnostika. Tato metoda vychází z myšlenky, že není nutné při prvním šetření zacházet do hlubokých detailů. Provádí se tedy určité šetření screeningového charakteru a pouze v případech, kdy se zjistí něco neobvyklého či odlišného metody přechází ke hlubšímu zkoumání.

Diagnostické metody kvalitativní

Kvalitativní metody zkoumání školního klimatu naplňují svou funkci zejména tehdy, pokud není možné sledované aspekty školního klimatu kvantifikovat, například je zachytit dotazníkem. Existuje řada kvalitativních metod výzkumu. Mareš (Ježek, nedat.,s.56) ve svém přehledu uvádí pět základních kvalitativních diagnostických metod: nestandardizované pozorování, standardizované pozorování, zúčastněné pozorování, rozhovor, dotazníky a posuzovací škály.

Nestandardizované pozorování, tento typ pozorování je jednou z nejstarších metod výzkumu. Nezúčastněný návštěvník školy prochází vzdělávací institucí, pozoruje její prostředí, vybavení, pozoruje chování studentů, chování kantorů a dalších pracovníků školy. (Mareš 2000, s. 249) :

„Pozorovatel si vytváří svou představu o klimatu školy na základě subjektivních dojmů, setkání a událostí, jejichž svědkem se během své návštěvy ve škole stává. Jeho dojmy, představy o klimatu jsou ovlivněny délkou pobytu v dané škole, obdobím školního roku, týdne, dne. Zdroje z nichž čerpá, jsou ovlivněny také jeho zkušenostmi, dovednostmi pozorovat, analyzovat atd. .“

Můžeme tedy konstatovat, že tato metoda nemusí být vždy objektivní a proto je obtížné stavět výsledky výzkumu pouze na ní.

Standardizované pozorování, při tomto typu výzkumu přichází pozorovatel do školy s cílem zkoumat předem definované kategorie aspektů ze života školy. K tomuto pozorování bývá předem vyškolen a připraven. Pozorovatel má určený okruh situací, na které zaměřuje svoji pozornost. Má také stanovené položky, kterých si ve škole nebo ve vyučování všimá. K této metodě jsou předepsaná pravidla, kterými se v průběhu pozorování musíme řídit. Pro získání informací se užívá standardizovaných postupů, analýz jevů.

Nejdůležitější snahou standardizovaného pozorování je, aby bylo co nejvíce potlačeno subjektivní vnímání pozorovatele školního klimatu. Při této metodě se velmi často využívá několika na sobě nezávislých pozorovatelů, kteří by v ideálním případě měli dospět k přibližně stejným závěrům.

Při standardizovaném pozorování je nutné dodržovat jisté zásady: klima školy by měl pozorovat na škole nezávislý pozorovatel, který by měl vycházet z pozorování vybraného vzorku událostí a měl by se opírat jen o ty jevy, které jsou dobře pozorovatelné, měřitelné a také hodnotitelné.

Zúčastněné pozorování, při zúčastněném pozorování pobývá pozorovatel ve škole dlouhodobě, mohou to být měsíce i roky a stává se součástí školního klimatu. Přestává tak být cizí osobou a získává možnost poznat klima školy z pohledu jeho účastníka.

Rozhovor je nejpřirozenější metodou, jak zkoumat klima třídy nebo školy. Je nutné konstatovat, že je nejnáročnější metodou pro tazatele. Má ale velkou výhodu toho, že se dá použít u všech věkových skupin. Můžeme tedy tuto metodu aplikovat jak u dětí, tak u dospělých. Zpravidla se jedná o polostandardizovaný rozhovor, který má část otázek předem stanoven. To umožňuje lepší srovnání reakcí různých osob na tytéž tématické okruhy. Další část rozhovoru je volná, nestandardizovaná. Tazatel v ní reaguje na měnící se atmosféru během rozhovoru s dotazovaným. Zde je velkou výhodou, že tazatel může rozhovor řídit žádoucím směrem, zkoumat detaily, reagovat na údaje a získat přesnější vysvětlení. Nevýhodou naopak je časová náročnost a malý počet respondentů.

Další metodou získávání informací o školním klimatu je metoda dotazníků a posuzovacích škál.

Dotazník

Dotazník je možné definovat jako písemnou formu rozhovoru mezi tazatelem a respondentem. Při této metodě výzkumu je okruh otázek fixní, dotazník vyplňují všichni aktéři škol-

ního klimatu. Výhodou dotazníkového šetření je, že je možné touto cestou oslovit a získat údaje od velkého množství respondentů z různých vzdělávacích institucí. Získání informací není tak časově náročné na čas zadávajících osob a spolehlivost výsledků je možné statisticky otestovat a také zobecnit.

Dotazníky můžeme dle odborné literatury (Pelikán 2011, Reichel 2009) rozdělit do následujících typů:

Standardizovaný typ dotazníku má pevně danou strukturu. Nalezneme zde pevně daný seznam otázek, na které respondenti odpovídají pevně danými odpověďmi typu ano/ne x nevím x velmi pravděpodobně/ nepravděpodobně/ velmi nepravděpodobně. Výhodou tohoto typu dotazníku je, že data získaná z tohoto typu dotazníku mohou být relativně snadno sečtena a porovnána. Nevýhodou této formy dotazování je omezený rozsah platností odpovědí, které navíc mohou být zavádějící.

Dalším typem jak uvádí literatura (Řezánková 2011, De Vaus 2001) je **polostandardizovaný typ dotazování**. Tento typ má předem daný soubor témat a volně přidružených otázek. Jejich pořadí, volba slov a formulace může být pozměněna a také může být něco do vysvětleno. Polostandardizované dotazování může být flexibilnější a je volnější než standardizované. Dotazy jsou tvořeny tak, že dotazovaný má možnost vyjádřit názor svými slovy. Tazatel tak získává podrobnější data. Nezanedbatelnou výhodou otevřených otázek je, že odpovědi jsou snáze prozkoumatelné. Naopak nevýhodou zůstává větší obtížnost při statistickém porovnávání.

Posledním typem dotazování je **nestandardizovaný dotazník**. Tento způsob dotazování umožňuje zachytit i širší souvislosti mezi zkoumanými fenomény. Výhodou je, možnost vyloučení některých chyb, jež mohou vzniknout špatným porozuměním dotazovaného dané otázky. Nevýhodou je, že předem máme daný výhradně jen záměr výzkumu. Tento typ se zpravidla využívá při kvalitativním výzkumu na rozdíl od kvantitativního, kde již z podstaty musíme počítat s nutností srovnatelnosti.

Nevýhodou je především velká časová náročnost přípravy kvalitního dotazníku a absence možnosti získat širší vysvětlení odpovědi. Může také dojít ke zkreslení odpovědí respondentů.

Při zkoumání klimatu ve škole se může využít také speciálních metod. Příkladem mohou být následující metody zkoumání: studium žákovských deníků, metodami nedokončených

vět, žákovskými výroky, žákovskými kresbami, videozáznamy dění ve škole, učitelskými deníky, atd,

Smíšené diagnostické metody

V dobře předem připraveném a realizovaném výzkumu není možné využít pouze jeden typ výzkumné metody. Kvantitativní i kvalitativní metody mají své výhody i slabší stránky. Pro kvalitní výzkum je proto nezbytné výše uvedené metody kombinovat a kompenzovat tak nedostatky některé z metod. Smíšenou diagnostickou metodou mohou být například tzv. inventáře pro zjištění kvality klimatu školy a třídy. Tento inventář má několik samostatných částí, ale pro každou jeho část se data získávají jiným postupem. Může se jednat o analýzu školní dokumentace, pozorování prostředí školy, pozorování průběhu vyučovací hodiny, rozhovor s pedagogy atd.

Klima školní třídy ovlivňuje více faktorů. Je to osobnost učitele, žáci, prostředí školy, ale i vzájemná interakce mezi kantorem a jeho studenty a žáky mezi sebou navzájem. Jelikož atmosféru školní třídy ovlivňuje více činitelů, nemůžeme hovořit o univerzální atmosféře.

Mezi základní činitele ovlivňující klima školní třídy řadíme podle E. Petláka tyto faktory:

(Petlák 2006, s. 115)

- Jasnost cílů – vzbudit u žáka jasné představy o tom, co se od nich ve škole očekává, vyžaduje. Musí jim být jasné a zřetelné cíle, ke kterým směřuje třída a zároveň škola.
- Požadavky, které jsou kladeny na žáky a vedou k dosažení cílů. To platí nejen pro vzdělávací oblast, ale i pro výchovu.
- Standardy, které jsou upřesněním cílů a požadavků kladených na žáky. Pokud žák přesně ví, co se od něj požaduje, má to na něj motivující vliv, který vede ke zvýšenému úsilí a výkonu.
- Čestnost – kantor by měl jednat se žáky čestně a zodpovědně, protože studenti takové jednání oceňují.
- Spoluúčast – žáci oceňují a cítí se doceněni, když se mohou účastnit různých hodnotících procesů třídy nebo také školy. Tímto se stávají spolutvůrci třídy.
- Podpora – studenti musí získat pocit, že jejich činnosti jsou pedagogy oceněny a podporovány. Tato skutečnost přispívá v rozvíjení motivace studentů pro jejich další činnost.

- Bezpečí – prostředí, v němž se jedinec cítí bezpečně, má motivující vliv. Žádný student nesmí mít pocit jakéhokoliv ohrožení.
- Prostředí musí být pro žáka přitažlivé, měl by se v něm příjemně cítit, protože ve školní třídě prožívá výraznou část dne.

Struktura participace studentů na vyučování

Struktura participačních aktivit studentů je velmi výrazným projevem toho, jaký typ klimatu v dané školní třídě funguje.

Vysoký počet žáků ve třídě: pokud se ve školní třídě nachází mnoho žáků, učitel nemůže během výuky komunikovat stejně často se všemi studenty.

Lokalizace žáků ve třídě: při vyučování existují tzv. akční zóny. Při běžném rozmístění žáků ve třídě jsou někteří žáci více zasahováni učitelskými vyučovacími aktivitami (např. ti žáci, kteří sedí v předních lavicích) než jiní žáci (ti, kteří sedí v zadních lavicích) (Průcha 2002, s. 346)

Rozdílné preference učitele k jednotlivým žákům: učitelé mívají zvýrazněné postoje orientace k jednotlivým žákům, což se projevuje například v možnostech, které jsou jednotlivým žákům poskytovány k participaci na vyučování.

Rozdílná komunikace mezi učiteli a žáky v závislostech na sexových rozdílech: existuje několik studií o tom, že učitelé – muži a učitelky – ženy odlišně komunikují s žáky – chlapci a žákyněmi – dívkami. Například učitelky se častěji dostávají do konfliktu s chlapci než s dívkami, častěji chválí dívky než chlapce. Učitelé muži méně často odlišují komunikaci v závislosti na pohlaví žáků. (Průcha 2002, s. 347).

6 SOCIOMETRIE

Sociometrické techniky se používají ke zkoumání sociálních vztahů v sociálních skupinách tedy i ve školní třídě. Zabývám se jí především proto, že sociální vztahy mezi žáky jsou pro celkové klima školní třídy velmi důležitým činitelem.

Sociometrie je souhrn specifických výzkumných postupů formulovaných již ve 30. letech 20. století J. L. Morenem, které slouží k odhalování neformálních vztahů v kolektivu třídy. Vztahů, které mezi spolužáky vznikly spontánně a dobrovolně zejména na základě společných zájmů a zálib a z nich pramenících sympatií a antipatií. (Chrásková 2007, s. 85)

„Vrstevníci mají velký vliv na produktivitu činností jak v pracovním, tak ve výchovně vzdělávacím prostředí. Spolupráce se obvykle pojí s vyšším výkonem, než když jedinec pracuje sám“ (Kasíková 2010, s. 37)

Emanovský (2013, s. 43) ke zjišťování interpersonálních vztahů a postojů v malých sociálních skupinách, jako je například školní třída, se používají sociometrické techniky.

Abychom mohli tyto sociální vztahy a preference zjistit a efektivně měřit pro pedagogické účely, musíme vhodně aplikovat sociometrické techniky výzkumu. Se získanými údaji můžeme zacházet různou formou. Nejčastěji se tyto poznatky využívají ke zjišťování příčin agrese nebo šikany a také pro řešení výchovných problémů. Další možností využití je pro vytváření skupin při kooperativním vyučování. Velmi častou sociometrickou technikou pro zjišťování vztahů ve třídě je sociometrický test.

Emanovský (2013, s. 43) uvádí, že sociometrický test zahrnuje nepřímé položky, na které žáci odpovídají vlastní volbou jednoho či více spolužáků podle určitého kritéria.

Dittrich (1992, s. 51) upozorňuje, že je nutné, aby položky testu měly jednoznačnou formulaci.

Nevýhodou sociometrického dotazování je dle řady odborné literatury časová limitovanost. Pedagog sice prostřednictvím sociometrické techniky získává údaje, které mu poskytnou aktuální obraz stavu ve třídě. Toto přímo potvrzuje Fontana (1997, s. 306) „třída je, jako většina jiných sociálních skupin dynamickou jednotkou, jež se neustále mění a vyvíjí.“

Využitím výsledků diagnostiky se zabýval také Jiří Musil (Musil 2003). Podrobná charakteristika klimatu v dané sociální skupině. Hovoříme zde o popisu reálného stavu, vnímání a prožívání klimatu jejich aktéry. Může se využívat například při výskytu vysoké absence či prospěchových problémů. Další významnou možností je komparace názorů žáků s názory pedagogů na klima třídy. K získávání těchto údajů slouží dotazník, který nejprve vyplňuje kantor a poté následně jeho žáci. Při vyhodnocení tohoto dotazníku se objasní rozdíly ve vnímání klimatu třídy. Z praxe a literatury (Petroušek, Linhart, Vodáková, Maříková 1996) lze doložit, že názory pedagogů se výrazně odlišují od názorů studentů.

Při sociometrickém šetření dále zjišťujeme difference mezi jednotlivými vyučujícími v konkrétní třídě. Tento způsob šetření se provádí v případech, kdy se vyučující určitým způsobem odlišuje od ostatních pedagogů. Může to být dáno pedagogickými zkušenostmi, odlišným pojetím výchovně vzdělávacího procesu a dalšími činiteli. Dále to mohou být rozdíly mezi soukromými, církevními či nestátními školami, nebo venkovskými či městskými školami. Důležitou otázkou v tomto kontextu tvoří také prostředí, materiální vybavení školy a v neposlední řadě také počet žáků.

Je také důležité zjišťovat, jak klima dané konkrétní třídy ovlivňuje osobnosti žáků a pedagogického personálu. Zde se zkoumá osobnostní charakteristika spoluvůrců třídního klimatu s ohledy na metody výuky a výchovně vzdělávací výsledky. Výstupem sociometrického šetření může být ovlivňování klimatu třídy žádoucím směrem. Zde se jedná o dlouhodobý postup, který má za cíl dosáhnout intervenčním zásahem žádoucího výsledku. Údaje, které nám poskytne toto šetření lze analyzovat sestavením číselné sociometrické matice, grafickým zpracováním do sociogramů nebo číselné sociometrické matice.

Pokud zkombinujeme tři základní dimenze pozice žáka ve třídě – oblíbenost, vliv a kompetence, získáme sociometrické statusy jednotlivých žáků v dané třídě.

Z vlastní pedagogické praxe mohu potvrdit, že vztahy v třídním kolektivu se v průběhu času mění. Hvězda třídy může svou prestiž z různých důvodů ztrácet, naopak izolovaný jedinec se po prázdninách na základě nabytých dovedností může lépe zapojovat do kolektivu. Je tedy velmi důležité, aby pedagog citlivě sledoval sociální dění ve třídě. Toto by mělo probíhat v průběhu celého školního roku a tím do značné míry předcházet vzniku různých nežádoucích podskupin, nebo vyřazování některých žáků na okraj třídy.

Při dotazování řady třídních učitelů na průběh čtyřletého středoškolského studia mi bylo potvrzeno, že žáci prochází řadou vývojových fází. Během začátku studia je to fáze orientační, následně je to fáze diferencující a poté utvoření pevných vazeb. Všechny tyto stádia vývoje ovlivňují celkové klima třídy. Zkušený pedagog by měl tato vývojová stádia vnímat a citlivě s nimi pracovat, aby podpořil vývoj třídy žádoucím směrem a eliminoval možný výskyt nežádoucích sociálních jevů.

Při zkoumání třídy je důležité zohlednit také důsledky skupinové dynamiky. „Termín skupinová dynamika označuje jak vědecké stadium vlivů skupiny na jednotlivce, tak i charakteristické rysy skupiny, její organizaci, skladbu, cíle a stabilitu“ (Cangelosi 1994, s. 62)

Sociomertii řadíme do metod kvantitativního výzkumu. Podle autorů odborné literatury (Hendl 2012, Pelikán 2011) má být zdrojem jedině objektivní zkoumání co možná nejpřesnější edukační reality. Cílem výzkumu by tedy mělo být objasnění jevů a formulování zákonitostí. V dnešní moderní společnosti je sběr dat velmi často prováděn prostřednictvím internetu. Asi každý z nás se setkal s případem, kdy byl prostřednictvím různých serverů požádán o vyplnění dotazníku. Výhodou takového dotazování může je časová úspora, menší finanční náročnost a také možnost zkoumat i málo dosažitelné skupiny respondentů. Otázkou však zůstává do jaké míry jsou takové výsledky šetření zkreslené. Nejenom podle standardu, ale i etiky by měl výzkum splňovat zásady reability, validity a reprezentativnosti výběru dat.

K nevýhodám dotazníkového šetření patří zejména vysoká náročnost přípravy kvalitního dotazníku a také absence získání širšího vysvětlení k poskytovaným odpovědím. Při dotazníkovém šetření je také nutné vyhnout se zkreslení odpovědí respondentů.

(Keith F. Punch 2008) Musíme dodržovat také standardní postup výzkumu, rozdělení na jednotlivé etapy a dodržet strukturu výzkumu. Nejdůležitějšími metodami je experiment, dotazník, pozorování a rozhovor. (Loučková 2010)

Při své práci jsem pro dotazníkové šetření volil osobní dotazování, kdy jsem s každým respondentem osobně vyplnil dotazník a při této příležitosti proběhl také krátký strukturovaný rozhovor, který korespondoval s dotazníkem

7 SHRUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

Teoretická část práce charakterizuje vztahy ve třídě z pohledu pedagogických věd, v několika kapitolách vymezuje základní pojmy, které jsou s daným tématem úzce spjaty. Zjištěné poznatky se shodují v tom, že vztahy ve třídě jsou významným činitelem vyučovacího procesu a mají zásadní vliv na studijní výsledky žáků a to jak v rovině kognitivní tak i afektivní. Vztahy ve třídě dále ovlivňují i oblast sociálně psychologickou, kvalitu interpersonálních vazeb a spokojenost studentů ve třídě. Teoretická část práce definuje fungování školní třídy jako malé sociální skupiny se zaměřením na východiska pro efektivní naplňování výchovně vzdělávacích cílů a rozvojových možností každého jedince

Školní třídu definujeme jako vrstevnickou skupinu sestavenou pro naplňování výchovně - vzdělávacích cílů a to jak jedince, tak i školy. Navzdory výchozímu formálnímu stavu se v této sociální skupině začínají poměrně brzy vytvářet neformální vztahy, které mohou jedince ovlivňovat po celý zbytek života. Pro podporu příznivých vztahů ve třídě je vhodné vřelé a uvolněné prostředí.

Ve vztazích uvnitř třídy se přímo odrážejí vlastnosti a schopnosti jejich členů. Dobrý učitel umí číst kolektiv a pozná, kdo je dominantní a který člen má tendenci se podřizovat, kdo je aktivní, iniciativní, má klíčové kompetence. Na vztahy uvnitř třídy, jako sociálního celku mají vliv také vnější faktory, které souvisí s cíli třídy. Neexistují dvě stejné třídy, každá školní třída se diferencuje

Poznávání vzájemných vztahů, pozice jedince ve skupině a jeho role má pro efektivní práci se školní třídou zásadní význam. Pokud porozumíme síti vztahů uvnitř této skupiny můžeme do ní zařazovat vhodné metody práce a volit různé aktivní metody výuky.

Škola, ve které vládne celkově příznivé klima, přispívá výrazným způsobem k rozvoji žákovy osobnosti. Naopak sociální klima, které je ohrožující, může navždy poznamenat osobnost žáka. Pokud chceme s jakýmkoliv činitelem který ovlivňuje třídu efektivně pracovat a ovlivňovat jej žádoucím směrem, musíme tyto činitele nejprve diagnostikovat.

Pro diagnostikování vztahů uvnitř třídy budou zvoleny sociometrické techniky. Ty se používají ke zkoumání sociálních vztahů v sociálních skupinách tedy i ve školní třídě. Zabýval jsem se jimi především proto, že sociální vztahy mezi žáky jsou pro celkovou diagnostiku vztahů ve školní třídě velmi důležitým činitelem.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

8 DESIGN VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

V praktické části jsem se zaměřil na diagnostiku vztahů třídy ve třetím ročníku maturitního oboru střední odborné školy prostřednictvím dotazníku B3.

Při své práci jsem pro dotazníkové šetření volil osobní dotazování, kdy jsem s každým respondentem osobně vyplnil dotazník a při této příležitosti proběhl také krátký strukturovaný rozhovor, který korespondoval s dotazníkem. Jednalo se zejména o ověření správnosti odpovědí a eliminování zkreslení výsledků praktické části. Hlavní úlohou výzkumu je objasnit jaké jsou sociální vztahy ve třídě. Dílčí výzkumné otázky jsou: Jak žáci vnímají sami sebe, kdo je v této sociální skupině vnímán kladně a kdo negativně. Jaké pocity v nich pobyt ve školní třídě vzbuzuje.

8.1 Charakteristika střední odborné školy

Historie této střední odborné školy je velmi úzce spjata se vznikem zbrojařské firmy v Uherském Brodě. Tato střední odborná škola je jediná svého druhu na území České republiky. Připravují se zde odborníci zejména v oblasti výroby a servisu střelných zbraní. Mimo přímo puškařských oborů se zde zaměřují také na strojírenskou oblast. Díky zaměření a také tomu, že škola má vlastní internátní zařízení, zde studují žáci z celé České republiky, ze Slovenska a v posledních letech také žáci maďarské národnosti.

Škola nabízí tři maturitní obory, které jsou přímo zaměřeny na výrobu ve zbrojařském průmyslu. Dále učební obory zakončené odbornou učňovskou zkouškou. V obecnějším pojetí jsou obory studia na této škole rozděleny na odvětví uměleckých řemesel, puškařství, CNC techniku ve strojírenství a do budoucna má škola v plánu nabízet také studium v odvětvích mechatroniky.

Daná vzdělávací instituce velmi úzce spolupracuje s podniky, které působí jednak ve zbrojním průmyslu, ale také ve strojní oblasti, proto i navzdory demografickému vývoji v posledních letech nemívá problém s naplněním svých studijních oborů. Ty jsou primárně zaměřeny na konstrukci a výrobu zbraní, ovšem absolventi jsou schopni pracovat také v odvětvích strojního průmyslu a zpracování kovů. Škola disponuje vlastním dílenským provozem a její žáci v průběhu studia absolvují praxe v odborných podnicích zbrojního strojního průmyslu.

Tato škola si jako hlavní cíl klade připravovat žáky co nejvíce na praxi. Její studenti od druhého ročníku vyrábějí zadanou zbraň jako svou ročníkovou práci. V uměleckých oborech se naopak zaměřuje na dřevořezbu, linoryty, malbu a také keramiku. Zde se u svých studentů snaží podporovat prostorové vidění. Další oblastí je zpracování kovů a různé techniky kovorytectví. Na základě nabídky velmi úzce specifických oborů nalezneme ve třídách této střední odborné školy zastoupení žáků z různých krajů naší republiky a také zahraničí. V genderovém rozložení studentů dominuje mužská populace, ovšem v posledních letech přibývá studentek zejména v uměleckých oborech studia.

8.2 Charakteristika vybrané třídy

Pro výzkum jsem zvolil studenty ve třetím ročníku maturitního oboru. Tato třída je v genderovém rozložení zastoupena pouze chlapci, a to v počtu třiceti žáků.

V tomto třídním kolektivu nalezneme studenty z deseti krajů České republiky a tří krajů Slovenska. Tento kolektiv jsem pro výzkum volil záměrně, neboť řada kolegů ve škole vnímá tuto třídu jako problémovou a to zejména v oblasti kázně.

Sběr dat pro výzkum probíhal formou vyplnění dotazníku B3, který příkládám v příloze. Každý z respondentů vyplnil dotazník, který jsem následně anonymizoval. Respondenti jsou označeni pouze křestním jménem.

Aplikované nástroje sběru dat

První oblastí, která byla zkoumána, byly relace mezi studenty. V rámci této oblasti měli respondenti odpovědět na otázku, kdo ve třídě patří mezi jejich přátele. Následná otázka zněla, koho by si jako přítele nevybral. V tomto kontextu se jedná o posuzování především personálních relací, tzn. zejména kamarádství, vzájemného chování, apod.

Další oblastí výzkumu byla otázka, jak respondent hodnotí sám sebe. Zda se zajímá o dění ve třídě. Zda má zájem o to co se ve třídě děje a také jak se na tomto dění podílí. Následovaly otázky, jak hodnotí třídu. Zda je v kolektivu někdo nešťastný, zda je někdo, komu občas ubližují. Zajímalo mě také, jestli se respondentům stává, že se do školy těší. Zda mají ve třídě někoho, kdo jim pomůže s problémem a jak tyto případné problémy řeší.

Další oblast, která byla posuzována, byla diskriminace mezi studenty. Zde měli studenti odpovědět na otázku, zda mají ve třídě jednoho či více spolužáků, kterému, resp. kterým,

ostatní ubližují, příp. někdy ubližují. V poslední oblasti šetření ve třídě měli respondenti označit spolužáka, respektive ploužáky podle vlastností. Zde jsem se zajímal o to, zda nalezneme v kolektivu jedince, které ostatní označí jako: spravedlivý, spolehlivý, zábavný, vždy v centru dění, se všemi zadobře. Nebo naopak negativně: protivný, nespravedlivý, nevděčný, nespolehlivý, osamocený. Celkový postup pro vyhodnocování dotazníku uvádím v příloze.

Výsledkem tohoto šetření je celkový pohled na třídu jako sociální skupinu a také cenné poznatky z pohledu sociometrie.

8.3 Vyhodnocení

Při vyhodnocení dotazníku se ukázalo, koho ostatní členové kolektivu vnímají jako přitele. Největší počet kladných bodů získali respondenti Jeremiáš., Jan 1, Jan 2 a Michal.

Respondenti měli označit tři spolužáky ve třídě, kteří patří mezi jejich přátele. Za první volbu získal zvolený tři body, druhé místo dva body a za třetí místo jeden bod.

Ze zjištěné kladné volby ostatních respondentů je patrné, že tito studenti jsou mezi ostatními spolužáky vnímáni pozitivně a většina z třídního kolektivu si je vybrala za své přátele.

Tabulka č. 1 Přátelství ve třídě

Jméno	Počet 1. místo	Počet 2. místo	Počet 3. místo	Kladné volby celkem
Jeremiáš	4	4	4	24
1-Jan	3	3	3	18
2-Jan	3	3	3	18
Michal	3	3	3	18
František	2	2	2	12
Martin	2	2	2	12
Zdeněk	2	2	2	12
Alois	1	1	1	6
Dominik	1	1	1	6
František	1	1	1	6
Jakub	1	1	1	6
Jiří	1	1	1	6
Leon	1	1	1	6
Petr	1	1	1	6
Richard	1	1	1	6

Tadeáš	1	1	1	6
Tom	1	1	1	6
Zdeněk	1	1	1	6
Celkový součet	30	30	30	180

Zdroj: vlastní

Z hodnocení ostatních členů třídy je zřejmé, že tito studenti jsou ve třídě oblíbeni, neboť počty kladné volby dosahují vysokých hodnot. Toto zjištění je důležité nejen pro třídního učitele, ale také pro všechny pedagogy, kteří s danou třídou pracují. Je totiž zřejmé, že výše uvedení členové třídy mají v kolektivu velkou oporu. Toho může zkušený pedagog využít v každodenní práci a také jako prevenci výskytu různých patologických jevů.

Další zkoumanou oblastí byly antipatie ve třídě. Zde respondenti odpovídali na otázku, koho by si za přítele ve své třídě nevybrali. Za první negativní volbu získal zvolený tři body, za druhé dva body a třetí místo jeden bod. Vysokých záporných hodnot dosahují zejména Zdeněk a Alois. Oba chlapci dosáhli nadpoloviční většiny negativního hodnocení. Je tedy zřejmé, že tito dva studenti jsou v kolektivu velmi neoblíbenými členy.

Tabulka č.2 Nepřátelství ve třídě

Jméno	Počet 1. místo	Počet 2. místo	Počet 3. místo	Záporné volby celkem
Zdeněk	7	7	7	35
Alois	4	4	4	20
Dominik	3	3	3	15
Richard	3	3	3	15
Lucas	2	2	2	10
Marek	2	2	2	10
Martin	2	2	2	10
Václav	2	2	1	10
Marek	1	1	1	5
Martin	1	1	1	5
Matěj	1	1	1	5
Michal	1	1	1	5
Radek	1	1	1	5

Zdroj: vlastní

Toto hodnocení přímo vypovídá o vnitřních vztazích třídy. Není dobré, pokud se v kolektivu vyskytuje člen, kterého 27 z 30 respondentů označí jako člověka, kterého by si

nevybrali za přítele. Tato informace je velmi důležitá pro všechny. Na studenta s tak vysokým negativním hodnocením by se měl zaměřit třídní učitel a zjistit příčiny tohoto jevu. Rovněž je tato informace podstatná také pro preventistu školy a v neposlední řadě pro výchovného poradce. Zajímavým faktem v této souvislosti je, že student s největší zápornou hodnotou sám sebe hodnotí tak, že je vždy v centru dění ve třídě - viz tabulka sebehodnocení respondentů.

Tabulka č. 3 sebehodnocení ve třídě

Jméno	Číslo	Sebehodnocení
Martin	1 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Zdeněk	2 A	jsem vždy v centru dění ve třídě
Marek	3 E	o dění ve třídě nejvím zájem
Zdeněk	4 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Ondřej 1	5 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Michal	6 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Dominik	7 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Ondřej 2	8 E	o dění ve třídě nejvím zájem
Richard	9 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Jeremiáš	10 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Matěj	11 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Zdeněk	12 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Leon	13 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
1-Jan	14 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Tomáš	15 C	párkrát jsem se akci ve třídě účastnil, ale nebývám informován
Lucas	16 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Petr	17 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Dominik	18 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
2-Jan	19 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Martin	20 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Tom	21 A	jsem vždy v centru dění ve třídě
Vojtěch	22 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Tadeáš	23 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Alois	24 C	párkrát jsem se akci ve třídě účastnil, ale nebývám informován
František	25 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Václav	26 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Marek	27 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Radek	28 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Jakub	29 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován
Jiří	30 B	občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován

Zdroj: vlastní

Výsledná tabulka sebehodnocení respondentů ve třídě ukazuje, do jaké míry jsou jednotliví aktéři informováni o dění ve třídě. Ukazuje se, že v centru dění se vyskytují dva respon-

denti a to: Tom a Zdeněk. Celkové hodnocení třídy není špatné, většina odpovědí je vesměs kladná. Převažuje odpověď, že student se občas účastní na dění ve třídě a o akcích třídy bývá informován. Takto odpovědělo dvacet čtyři respondentů ze třiceti dotazovaných. Respondenti se občas na dění ve třídě podílí a jsou informováni o dění ve třídě. Nutné je zdůraznit, že v tomto kolektivu se nachází dva jedinci, kteří o třídu samotnou nejeví žádný zájem.

Tabulka č. 4 Vyhodnocení odpovědí v otázce sebehodnocení

Zkoumaná oblast	Počet odpovědí
Odpověď „A“	2
Odpověď „B“	24
Odpověď „C“	2
Odpověď „D“	0
Odpověď „E“	2

Zdroj: vlastní

Dalším bodem výzkumu bylo vnímání atmosféry ve třídě. Zde jsem se dotazoval, zda je některý žák ve třídě nešťastný, zda mu někdo ubližuje. Dále mě v této oblasti zajímalo to, zda se žáci do školy těší, jestli mají někoho, kdo jim pomůže s problémy a jak tyto problémy řeší.

Tabulka č. 5 Vnímání atmosféry ve třídě

Vnímání atmosféry ve třídě (odpovědi Ano v %)	
Ve třídě je nejméně jeden žák, který je nešťastný	40%
ve třídě je někdo, komu ostatní občas ubližují	77%
Stává se, že se do školy těším	80%
Většinou se najde někdo, kdo mi pomůže s problémem	87%
Společné problémy řešíme většinou v klidu	87%

Zdroj: vlastní

Hodnocení třídy není příznivé. Atmosféra vykazuje vysoké procento negativních jevů. Třídou hodnotí respondenti tak, že 40% respondentů uvádí, že se v tomto kolektivu nachází nejméně jeden žák, který je nešťastný. Ještě horší hodnocení vykazuje třída v oblasti šikany. Zde 77% respondentů uvádí, že ve třídě mají někoho, komu občas ostatní ubližují. Toto je velmi nepříznivé a také nepřijatelné hodnocení. Zde se musí všechny zainteresované strany snažit o změnu. Ideální atmosféra ve třídě by měla být efektivní a pozitivní, nikoliv selektivní, diskriminační a negativistická.

Je velmi důležité, aby k sobě studenti navzájem přistupovali s tolerancí a nikoli například na základě osobních sympatií. Stav, kdy většina spolužáků tvrdí, že někomu ve třídě občas ubližují, nemůže nikdo tolerovat. Zde se do popředí dostává náplň třídní hodiny, kde by měl být tento nepříznivý stav napraven.

Další oblasti vnímání atmosféry ve třídě dopadly velmi dobře. Většině respondentů se stává, že se do školy těší. Toto je velmi příznivé hodnocení. Ukazuje nám to, že školu její studenti neberou pouze jako nutné zlo.

Následné hodnocení zkoumá, zda se v kolektivu nachází někdo, kdo je ochoten pomoci s nastalým problémem. Zde dosahuje třída rovněž vysokých kladných hodnot. Téměř devadesát procent respondentů tvrdí, že mají ve třídě někoho, kdo je jim ochoten pomoci v případě problému.

Poslední otázkou ve vnímání atmosféry bylo, jakým způsobem ve třídě řeší společné problémy. V této oblasti třída také dosahuje vysokých kladných hodnot. Toto je velmi příznivé hodnocení. Takřka devadesát procent respondentů uvedlo, že společné problémy jsou schopni vyřešit v klidu.

Následující oblast dotazníkového šetření zkoumala, jak se studenti cítí v třídním kolektivu. Na škále od 1 do 7 hodnotili své pocity. Zajímá mě se o to, do jaké míry se v kolektivu cítí bezpečně nebo naopak v ohrožení. Jak vnímají ve třídě přátelství nebo nepřátelství. Hodnotili také atmosféru spolupráce a lhostejnosti. Zaměřil jsem se také na pocity důvěry ve třídě a v neposlední řadě také o míru tolerance v kolektivu

Tabulka č. 6 Vnímání pocitů ve třídě

Zakroužkuj v každém řádku číslici, která nejlépe vyjadřuje míru tvých pocitů ve třídě, od 1-7 (hodnocení: 1=pocit bezpečí, 7=pocit ohrožení)	Průměr třídy
Pocit bezpečí / pocit ohrožení	2
pocit přátelství / pocit nepřátelství	2
atmosféra spolupráce / atmosféra lhostejnosti	2
Pocit důvěry / pocit nedůvěry	2
Tolerance / netolerance	2

Zdroj: vlastní

Výsledné hodnocení třídy vykazuje relativně příznivé hodnoty. Žádný z ukazatelů nevykazuje maximální hodnotu. Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že i při těchto výsledcích třídy je i nadále na čem pracovat, neboť žádný z ukazatelů nevykazuje optimální hodnotu tedy 1.

Doporučuji studentům akcentovat výhody ze vzájemné spolupráce při řešení školních úkolů a také přínosy plynoucí z efektivní kooperace při řešení těchto úkolů. Rovněž považuji za důležité zdůraznit nutnost tolerance vůči ostatním. K této záležitosti je však zapotřebí přistupovat velmi ohleduplně a profesionálně.

Je vhodné postupovat selektivně a zaměřit se na zlepšování výhradně v těch oblastech, resp. u těch studentů, kde se vyskytují objektivní nedostatky. Přijímat opatření vztahující se i na studenty, u kterých v této oblasti převládá satisfakce, by mohlo být kontraproduktivní, pokud by to ovšem nevedlo k dalšímu zlepšování zvyšujícímu efektivitu podpory studentů.

Dále je také zapotřebí zlepšovat spolupráci vyučujícího se studenty ve smyslu jejich podpory a spolupráci studentů při řešení školních úkolů nikoliv pouze pro zlepšení klimatu ve třídě, ale také pro pochopení a osvojení si principů výhod plynoucích z efektivní spolupráce, při zachování pozitivistické a stimulující míry vzájemné konkurence.

Tabulka č. 7 Hierarchie třídy

Jméno studenta	Číslo studenta	Kladné odpovědi	Záporné odpovědi	φ Hierarchie třídy
František	25	29	0	29
Jan 1	14	28	0	28
Tom	21	27	0	27
Jakub	29	18	0	18
Tadeáš	23	11	0	11
Radek	28	4	0	4
Dominik	18	1	0	1
Zdeněk	4	0	0	0
Zdeněk	12	0	0	0
Leon	13	5	1	4
Jeremiáš	10	3	1	2
Lucas	16	2	1	1
Martin	1	3	2	1
Jan 2	19	4	3	1
Michal	6	2	3	-1
Marek	27	1	3	-2
Martin	20	0	3	-3
Tomáš	15	1	4	-3
Ondřej 1	5	0	4	-4
Richard	9	2	5	-3
Jiří	30	0	5	-5

Petr	17	0	7	-7
Zdeněk	2	4	8	-4
Matěj	11	1	8	-7
Václav	26	0	9	-9
Dominik	7	0	10	-10
Vojtěch	22	0	10	-10
Marek	3	0	17	-17
Ondřej 2	8	0	20	-20
Alois	24	0	24	-24

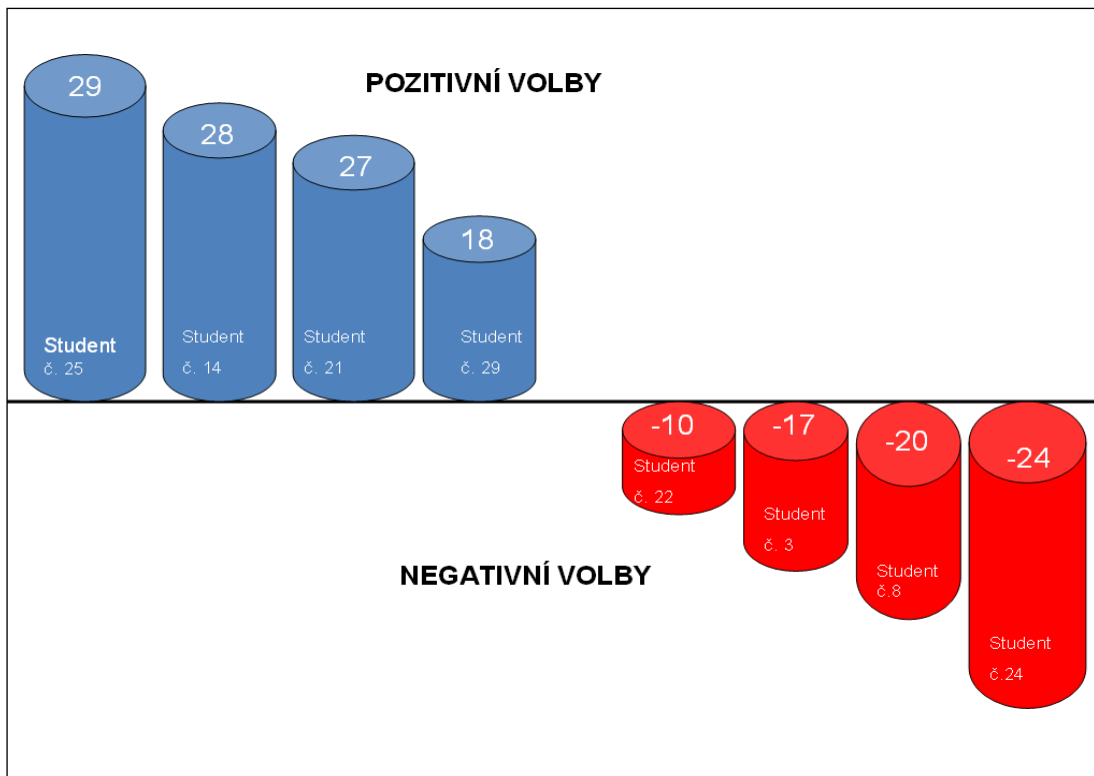
Zdroj: vlastní

Hierarchie třídy byla sestavena na základě kladných a záporných voleb mezi jednotlivými členy ve třídě. Objasňuje nám, koho ostatní členové kolektivu preferují v kladných volbách. Do kladných voleb jsou podle dotazníku zařazeny tyto vlastnosti: spravedlivý, spolehlivý, zábavný, vždy v centru dění, se všemi zadobře.

Rovněž objasňuje záporné volby. Zde byly zařazeny tyto vlastnosti: protivný, nespravedlivý, nevděčný, nespolehlivý, osamocený.

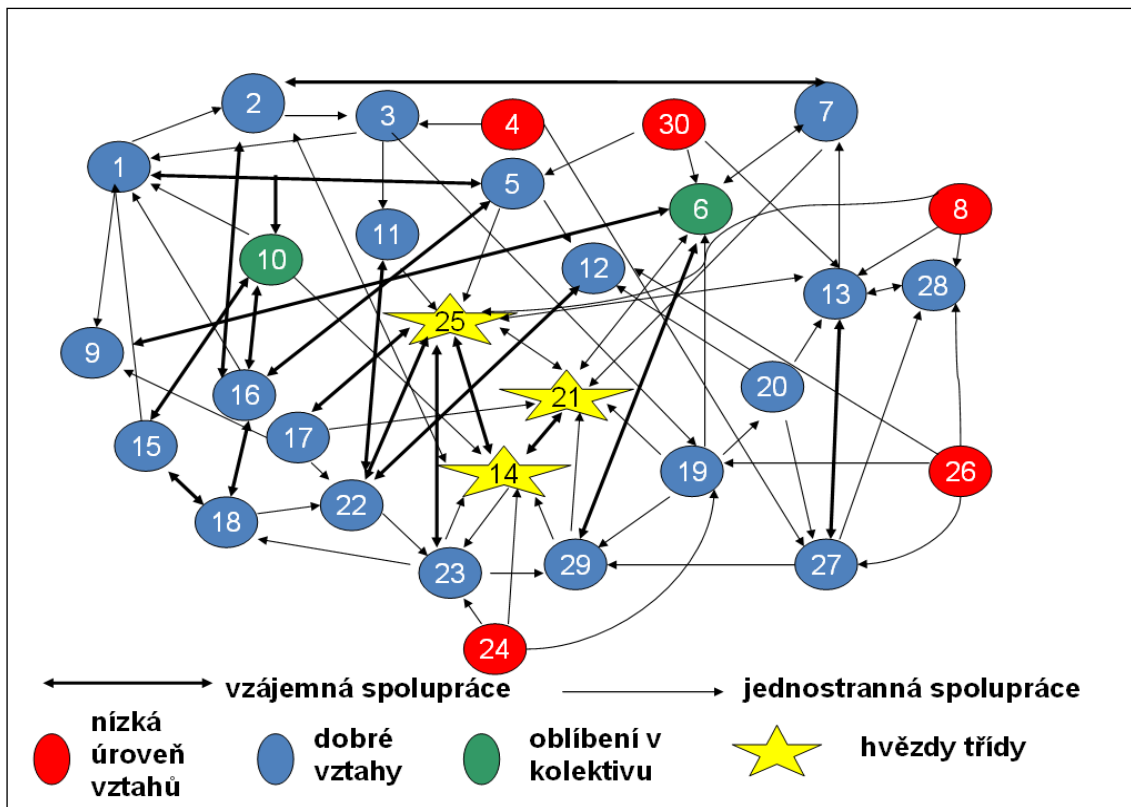
Při kvalitativním rozboru bylo zjištěno, že nejlépe hodnoceným ostatními spolužáky je František, dále Jan 1 a Tom. Tito studenti byli ostatními preferováni s nejvyšším počtem kladných voleb. Opakem jsou neempatičtí studenti. Z šetření vyplývá, že se jedná o Marka, Ondřeje 2 a Aloise. Tito studenti dosahují výrazných počtů v záporných volbách.

Graf č. 1 Vyhodnocení hierarchie třídy

Zdroj: vlastní

Obrázek č.2 Sociogram třídy

Zdroj: vlastní

Při zkoumání vazeb uvnitř třídy byly objasněny vztahy mezi jednotlivými členy této sociální skupiny. Sociogram ukazuje, kteří členové třídy mezi sebou vzájemně spolupracují, dále nám objasňuje případy vazeb mezi studenty, kdy se jedná pouze o jednostrannou spolupráci. Sociogram také objasňuje vztahy mezi jedinci uvnitř třídy. Mapuje míru vztahů s kolektivem. Sociogram byl sestaven na základě atraktivity a neatraktivity voleb jednotlivých respondentů, kdy objasňuje preferované a neempatické jedince.

Z provedeného výzkumu je zřejmé, že ve třídě se nachází pět jedinců, kteří mají velmi nízkou úroveň vztahů s ostatními členy kolektivu. Naopak oblíbení členové kolektivu jsou dva. Dalším zjištěním je, že relativně dobrých vztahů v kolektivu dosahuje většina členů třídy. Sociogram také objasňuje, kteří členové jsou v kolektivu považováni za hvězdy. Jedná se o Františka, Toma a Jana 1. Na tyto členy by se měl pedagog soustředit, neboť mu mohou značně usnadnit práci s třídním kolektivem. Získané informace jsou velmi cenným materiálem pro další pedagogickou práci s daným kolektivem.

8.4 Shrnutí praktické části

V praktické části závěrečné práce jsem se zabíral diagnostikovaním vztahů ve třídě střední odborné školy. Aplikovaným nástrojem pro výzkum byl dotazník B3. Z provedeného výzkumu je patrné, že vztahy ve třídě jsou důležitým činitelem pro příznivé třídní klima. Tím je myšlena atmosféra ve třídě, která je pozitivně laděna, zaměřena na společnou práci. To má výrazný vliv na osvojování učiva. Každý dobrý pedagog soustavně sleduje třídu a usiluje o co nejpříjemnější prostředí pro všechny zainteresované. Je důležité mít na paměti, že jakákoliv odlišnost může stát za příčinou konfliktu.

Z pedagogické praxe je známo, že problematické chování se objevuje i ve třídách, které jsou zdánlivě bezrizikové. Prvním a důležitým krokem je diagnostika třídního klimatu. Zjišťovat jaké je v dané třídě klima, může pedagog nejen každodenním kontaktem s třídou, ale také standardizovanými metodami. Výstupy tohoto šetření pak umožňují zvolit optimální postupy pro řešení problému.

Je nutné si uvědomit, že školní třída je dynamický prvek, který se vyvíjí. Studenti mají řadu odlišností, jsou zde různé etnické nebo společenské skupiny. Na pomyslném žebříčku popularity bývají na konečných pozicích studenti z chudších sociálních vrstev, cizinci,

nebo členové minoritních skupin. Že není vše v pořádku by měl učitel poznat. Projeví se to pouhým pozorováním kolektivu. Stává se, že slabý jedinec bývá terčem posměchu, nemá ve třídě příliš mnoho kamarádů, nezapojuje se do dění ve třídním kolektivu, škola jej příliš nebaví.

V pedagogické praxi se musíme snažit o to, aby se každý student cítil ve třídě příjemně a nebylo mu ubližováno. Nemusí se přitom jednat pouze o projevy fyzické agrese. V mnoha případech se potvrzuje, že projevy psychického týrání jsou snášeny daleko hůř. Každý kolektiv je živým organismem, který se postupem času různě mění. Systematická a odborná práce se vztahy ve školní třídě má v ideálním případě za následek výbornou partu. V případech, kdy se s třídou na tomto nepracuje, může dojít až k situaci, kdy se vztahy velmi vyhroť, což může vést až k projevům šikany.

Doporučením jsou tedy pravidelné třídnické hodiny a práce v kolektivu. Velkou podporou v tomto snažení jsou také společné mimoškolní aktivity jako například výlety, různé exkurze, sportovní aktivity atd. Každý pedagog se musí snažit o příznivé třídní klima a vytvářet pozitivní prostředí pro všechny.

8.5 Doporučení pro pedagogickou praxi

V různých vzdělávacích institucích prožije každý student velkou část svého života a také proto je velmi podstatné věnovat pozornost sociálním vztahům, které si v těchto institucích vytváří. V ideálních případech přátelství vzniklá po dobu studií přetrvávají po celou dobu života. Na druhou stranu vztahy ve třídě nejsou vždy bezproblémové a mohou také způsobit velké trauma. Je nutné mít na zřeteli, že v třídním kolektivu nalezneme žáky různých osobností, kteří přicházejí z naprosto odlišného prostředí. Ne vždy si budou rozumět a často zde může docházet k různým konfliktům. V kontextu výše uvedeného by mělo být úkolem každého kantora rozpoznat tyto odlišnosti a vytvořit v kolektivu klima, kde studenti pochopí nutnost vzájemné tolerance.

Sociální klima třídy, ve kterém se budeme průběžně snažit o navyšování pozitivních vazeb, je pro všechny zainteresované strany přínosem. Žáci by měli pochopit, že je nutné vytvořit sociálně příznivé klima. Toto je práce zejména pro třídního učitele a obsahem třídnických hodin. Zde by měl být zdůrazněn fakt, že kolektiv bude funkční pouze tehdy, když spolu jednotliví aktéři budou spolupracovat a snažit se utvářet dobré vztahy.

Z odborných zdrojů je patrné, že každý člen ve skupině zastává určitou pozici. Tato pozice definuje jeho postavení ve vztazích k dalším členům skupiny. Je nutné konstatovat, že čím je tato pozice specifitější, tím více se s ní spojuje určité očekávání, jak se má tento člen ve skupině chovat. Další členové třídy od něj totiž očekávají a mnohdy i vyžadují plnění funkcí, které souvisí s jeho pozicí v této skupině. Je důležité uvědomovat si fakt, že výchova a vývoj jedince do značné míry závisí na jeho působení v různých skupinách. Bez pochopení jejich vlivu a dalších souvislostí nelze studenta a jeho chování pochopit.

Zastávám názor, že ve třídě lze docílit příznivého prostředí, které podpoří jednotlivce. Takové prostředí je charakteristické velmi dobrými mezilidskými vztahy, které umožní žákům najít si místo v třídním kolektivu. Následně se vytváří podmínky pro rozvoj komunikačních a sociálních dovedností. Samotná třída pak žáka podporuje a může se stát významným činitelem pro jeho další směřování v životě.

ZÁVĚR

O diagnostiku vztahů ve třídě se pedagogové začnou zajímat většinou až tehdy, když nastane podezření na nevhodné vztahy mezi spolužáky nebo šikanu. Správné diagnostikování těchto vztahů poskytuje cenné informace o dění ve třídě a také další důležité informace o činnostech učitele. Může to být zpětná vazba jeho práce se svěřenými žáky.

Je velmi podstatné mít na paměti, že vztahy uvnitř třídy jsou důležitým činitelem didaktického prostředí. Toto prostředí je prvek, který se vytváří v interakci mezi učiteli a žáky. Vztahy ve třídě dobrý pedagog vnímá, ale dokáže je také měřit. Pro diagnostiku vztahů ve třídě slouží různé kvantitativní a kvalitativní nástroje. Je dobré oba přístupy kombinovat a využít tak co nejvíce potenciálu těchto metod.

Výsledky průzkumného šetření dokazují, že využití výsledků nalezneme nejen u pedagogických odborníků, ale také u kantorů a zejména třídních učitelů. Diagnostika vztahů ve třídě usnadní jejich další pedagogickou práci. Mohu konstatovat, že většinu cenných informací o vztazích ve třídě učitelům dávají odborníci z psychologických center. Důvodem může být nedostatek času učitelů, pracnost získávání informací a někdy také neochota pracovat nad rámec svých povinností.

Správná diagnostika vztahů ve třídě je velkým přínosem pro kantora, který má opravdový zájem poznat svou třídu, chce mít informace o jednotlivých žácích a skupinách, vztazích mezi sebou a v neposlední řadě také o vztahu k němu samotnému. Získané informace mohou dále posloužit pro konfrontaci názorů pedagoga s míněním jeho žáků a dále stanovit cíle pro zkvalitňování výchovně – vzdělávacího procesu.

Záměrem této bakalářské práce bylo diagnostikovat vztahy ve třídě střední odborné školy. Hodnocení vztahů uvnitř třídy žáky a učitelem je důležitým prvkem evaluace ve školním prostředí. Vztahy ve třídě jsou přirozený jev, který vzniká v sociální skupině, působí na dění uvnitř této skupiny. Ovlivňují dění ve třídě a rovněž v celé vzdělávací instituci.

V teoretické části jsou vymezeny pojmy, které s danou problematikou souvisí a také názory odborníků zabývajících se touto oblastí pedagogiky. Praktická část obsahuje analýzu vztahů ve třídě střední odborné školy za využití nástrojů sociometrie. Smyslem průzkumného šetření bylo jeho provedení a následné vyhodnocení získaných údajů. Byly získány cenné informace o skutečných vztazích a pocitech žáků a také celkový obraz o dané třídě.

Výsledky průzkumného šetření nelze zobecnit, poslouží výhradně třídní učitelce a řediteli školy pro rozvoj práce s konkrétní třídou.

Zvolené metody šetření poskytly obraz vztahů uvnitř třídy vybrané střední školy. Ve své práci jsem se pokusil shrnout poznatky o tématu, které bude dle mého názoru stále aktuálním problémem v pedagogické praxi. Osobně považuji ovlivňování vztahů ve třídním kolektivu žádoucím směrem za velmi důležitý, ovšem nelehký úkol pro všechny zainteresované strany. Je nutné konstatovat, že se jedná o dlouhodobý cíl, jehož přínos je zcela nepochybnitelný a přináší nespočet výhod pro všechny strany zapojené ve výchovně-vzdělávacím procesu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BENDL, S. *Jak předcházet nekázni* Praha: ISV 2001, 150 s. ISBN 80-86642-14-3
- BENDL, S. *Školní kázeň metody a strategie* Praha: ISV 2002, 100 s. ISBN 80-85866-81-4
- CANGELOSI, J. *Strategie řízení třídy* Praha: Portál 1994, 289 s. ISBN 80-7178-014-6
- ČADÍLEK, M., LOVEČEK, A. *Didaktika odborných předmětů*. Brno: MU, 2005. 175 s.
- ČÁP, J. *Psychologie* 3. vyd. Praha: Nakladatelství H a H 1998, 206 s.
ISBN 80-86022-36-6
- ČÁP, J., MAREŠ, J., *Psychologie pro učitele* Praha: Portál 2001, 656 s.
ISBN 80-7178-463-X
- ČAPEK, R. *Třídní klima a školní klima*. Praha: GRADA 2010, 325 s.
ISBN 978-80-247-2742-4
- ČÍŽKOVÁ, J. *Přehled sociální psychologie*. Olomouc: UP 2001, 181 s.
ISBN 80-244-0150-9
- DEVAUS, D. *Research Design in Social Research*. Sage Publications Ltd. 2001, 296 s.
ISBN 978-076-195-346-3
- DITTRICH, P. *Pedagogicko – psychologická diagnostika I*. 2.upravené vydání
České Budějovice: Jihočeská univerzita 2000, 192 s. ISBN 80-7040-402-7
- DRAHOVZAL, J., KILIAN, O., KOHOUTEK, R. *Didaktika odborných předmětů*. Brno: MU,
1997. 49 s. ISBN 80-85931-35-4.
- DVOŘÁKOVÁ, M. *Pedagogicko psychologická diagnostika I*. 2.upr. vyd. České Budějovice:
Jihočeská Univerzita 2000, 192 s. ISBN 80-7040-402-7
- EMANOVSKÝ, P. *Úvod do metodologie pedagogického výzkumu*. Olomouc: UP 2013, 70 s.
ISBN 978-80-244-3664-7

- FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se: praktický průvodce strategiemi vyučování*. 3.vyd Praha: Portál 2011, 172 s. ISBN 978-80-262-0043-7
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi: [příručka pro učitele]*. Praha: Portál 1997, 383s. ISBN 80-7178-063-4
- GARDNER, H. *Dimenze myšlení: teorie rozmanitých inteligencí*. Praha: Portál 1999, 398 s. ISBN 80-7178-279-3
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido 2010, 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0
- GILLEN, A., WRIGRH, A., SPINK, L. *Student perceptions of a positive climate for learning: a case study*. Educational Psychology in Practice. [online]. 2011 vol. 27, no. 1, s.71 [cit. 2017 – 12- 3]. Dostupné z: databáze EBSCO
- GRECMANOVÁ, H. *Vyučovací klima* Pedagogická orientace 2003, č. 2. s. 2-21
ISSN 1211-4669
- HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat: Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál 2012, 736 s., ISBN 978-80-262-0200-4
- HENDL. J. *Kvantitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 2. přeprac. a aktual. vyd.* Praha: Portál 2008, 408 s., ISBN 978-80-7367-485-4
- HRABAL, V. *Sociální psychologie pro učitele* 1.vyd. Praha: UK 2003, 125 s.
ISBN 80-246-0436-1
- CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada 2007, 272s. ISBN 978-80-247-1369-4
- CHRÁSKA, M., KOČVAROVÁ, I. *Kvantitativní metody sběru dat v pedagogických výzkumech* Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně 2015 ISBN 978-80-7454-553-5
- KALHOUS, Z., OBST, O. a kol. *Školní didaktika*. Praha: Portál 2002, 448 s.
ISBN 80-7178-353X

- KANTOROVÁ, J., *Školní klima na školách poskytujících střední vzdělání s výučním listem*. Olomouc: UP 2015 ISBN 978-80-244-4799-5
- KASÍKOVÁ, H. *Kooperativní učení, kooperativní škola. 2. rozš. a aktualiz. vyd.* Praha: Portál 2010, 151 s. ISBN 970-80-7367-712-1
- KAŠPAROVÁ, J. *Některé typy školního klimatu a jejich vliv*. In *Klima současné české školy. Sborník příspěvků z 11. konference ČPAS: 14 – 15. ledna 2003 Olomouc*, Brno: Konvoj 2003, 217 s. ISBN 80-730-2064-5
- KAŠPAROVÁ, S. *Pedagogická diagnostika třídy a žáka* Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně 2009, 116 s. ISBN 978-80-7318-790-3
- KEITH, F. PUNCH *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál 2008, 152 s. ISBN 978-80-7367-381-9
- KEOGH, B. *Temperament ve třídě* 1. vyd. Praha: GRADA 2007, 176 s. ISBN 978-80-247-1504-9
- KYRIACOU, Chris. *Klíčové dovednosti učitele: Cesty k lepšímu vyučování*. 4.vyd. Praha: Portál 2012, 164 s. ISBN 978-80-262-0052-9
- LAŠEK, J. *Sociálně psychologické klima školních tříd a školy*. Hradec Králové: Gaudeamus 2001, ISBN 978-80-247-1369-4
- LOKŠOVÁ, I., LOKŠA, J. *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. Praha: Portál, 1999. 208s. ISBN 80-7178-205X.
- LOUČKOVÁ, I. *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Praha: SLON 2010, 311 s., ISBN 978-80-86429-79-3
- LOVAŠ, L. *Malé sociální skupiny* In VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. (Eds.) *Sociální psychologie 2. přepracované a rozšířené vyd.* Praha: Grada 2008. ISBN 978-80-247-1428-8
- MAŇÁK, J. *Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků* Brno: MU 1998, 134 s.

ISBN 80-210-1880-1

MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Výukové metody* Brno: Paido 2003, 219 s. ISBN 80-7315-039-5

MAREŠ, J. *Diagnostika sociálního klimatu školy*. In S. J. Ježek (Ed.) Psychosociální klima školy 1. Brno: MSD 2003, ISBN 80-86633-13-6

MAREŠ, J. *Sociální klima školy*. Pedagogická revue, 2000, roč. 52, č.3, s. 239 – 253. ISSN 1335-1982

MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Komunikace ve škole* Brno: Masarykova univerzita 1995, s.210, ISBN 80-210-1070-3

MUSIL, J. *Sociometrie v psychologické kognici: nástroj sociální kompetence učitele*. Olomouc: Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého 2013, ISBN 978-80-244-4799-5

ONDRÁČEK, P. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo...* Informace a podněty pro pedagogickou práci se žáky, kteří se chovají při výuce rušivě. Praha: ISV 2003, 170 s. ISBN 80-86642-18-6

PASCH, M. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině* Praha: Portál 1998, 424 s. ISBN 80-7178-127-4

PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů 2. nezměň vyd.* Praha: Karolinum 2011, 270s., ISBN 978-80-246-1916-3

PETLÁK, E. *Klíma školy a klíma triedy* Bratislava: Iris 2006, ISBN 80-89018-97-1

PETROUSEK, M., LINHART, J., VODÁKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, H. *Velký sociologický slovník 2.vyd.* Praha: Karolinum 1996, 1183 s., ISBN 978-80-903449-5-2

PROKOP, J. *Škola jako sociální útvar* Praha: Univerzita Karlova 1996, 44 s. ISBN 80-86-039-01-3

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika* Praha: Portál 2002, ISBN 80-7367-047-X

- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník 4. vyd.* Praha: Portál 2003, 312 s. ISBN 80-7178-772-8
- REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů.* Praha: Grada Publishing 2009, 192 s., ISBN 978-80-2473006-6
- RIEFOVÁ, S. F. *Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole.* Praha: Portál, 1999. 256 s. ISBN 80-7178-287-4.
- ROŤKOVÁ, H. *Rozvíjanie sociálnych zručností a kompetencií žiakov.* Zborník z celoštátnej odborného konferencie pri príležitosti 45. výročia založenia 1. Psychologickej výchovnej kliniky. Bratislava: VEDA 2002, s. 307-312, ISBN 80-244-0744-5
- ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie* Brno: Paido 1998, ISBN 80-85931-48-6
- ŘEZANKOVÁ, H. *Analýza dat z dotazníkových šetření, 3. vyd.,* Příbram: PB Tisk 2011, 211 s. ISBN 978-80-7431-062-1
- SOLFRONK, J. *Učitelství jako profese 1. vyd.* Liberec: Technická univerzita 2000, 70 s. ISBN 80-7083-390-4
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie.* Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.
- VALIŠKOVÁ, A. *Pedagogika pro učitele 1. vyd.* Praha: GRADA 2007, 402 s. ISBN 978-80-247-1734-0
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace 1. vyd.* Praha: Portál 2000, 264 s. ISBN 80-7178-291-2
- VYKOPALOVÁ, H. *Sociální klima školní třídy a možnosti jeho ovlivňování* Pro studium učitelství pro 1. a 2. stupeň ZŠ doplňující studium. Olomouc: UP 1992, 58s. ISBN 80-7067-161-0

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ABC Význam první zkratky.

B Význam druhé zkratky.

C Význam třetí zkratky.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Schéma dimenzí vztahů ve třídě

Obrázek 2 Sociogram třídy

Graf 1 Vyhodnocení hierarchie třídy

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 Přátelství ve třídě

Tabulka č. 2 Nepřátelství ve třídě

Tabulka č. 3 Sebehodnocení ve třídě

Tabulka č. 4 Vyhodnocení odpovědí v otázce sebehodnocení

Tabulka č. 5 Vnímání atmosféry ve třídě

Tabulka č. 6 Vnímání pocitů ve třídě

Tabulka č. 7 Hierarchie třídy

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č.1 Dotazník B3

Dotazník B-3		
Jméno:	Třída: Datum:	
1. Mezi mé přátele v naší třídě patří:	1. 2. 3.	
2. Jako přitele (přítelkyni) bych si nevybral:	1. 2. 3.	
3. Sam sebe hodnotím:	a) jsem vždy v centru dění ve třídě b) občas se účastním a jsem obvykle o akcích ve třídě informován c) párkrát jsem se akci ve třídě účastnil, ale nebývám informován d) zdá se, že o mou účast třída příliš nestojí e) o dění ve třídě nejevím zájem	
4. Odpověz na následující otázky ano či ne:		
Ve třídě je nejméně jeden žák, který je nešťastný	ano ne	
Ve třídě je někdo, komu ostatní občas ubližují	ano ne	
Stává se, že se do školy těším	ano ne	
Většinou se najde někdo, kdo mi pomůže s problémem	ano ne	
Společné problémy řešíme většinou v klidu	ano ne	
5. Zakroužkuj v každém řádku číslici, která nejlépe vyjadřuje míru tvých pocitů ve třídě:		
pocit bezpečí	1 2 3 4 5 6 7	pocit ohrožení
pocit přátelsví	1 2 3 4 5 6 7	pocit nepřátelsví
atmosféru spolupráce	1 2 3 4 5 6 7	atmosféru lhostejnosti
pocit důvěry	1 2 3 4 5 6 7	pocit nedůvěry
tolerance	1 2 3 4 5 6 7	netolerance
6. Najdi ve třídě někoho ze spolužáků, který je:		
spravedlivý:	protivný:	
spolehlivý:	nespravedlivý:	
zábavný:	nevďěčný:	
vždy v centru dění:	nespolehlivý:	
se všemi zdobře:	osamocený:	
Děkujeme Ti za spolupráci!		

Příloha č.2 Postup při vyhodnocování dotazníku B3

Postup při vyhodnocování Dotazníku B-3 :

- srovnajte dotazníky, dětem přiďte čísla dle seznamu (zvlášť chlapci a dívky)
- do tabulky vepište Seznam žáků třídy – všechny, i ty, kteří nejsou přítomni. Čísla žáků by měly odpovídat číslům na dotaznících
- nejprve vyhodnotíme otázky 3,4,5 v dotaznících. Otázka 3 se vyhodnocuje pouze přepisem zvolené varianty (písmene) do sloupce „Sebehodnocení“
- otázka 4 má nejcennější odpovědi : ne – ne – ano – ano – ano. V dotazníku tedy zjistíme zisk dítěte (tedy 0 až 5 bodů): a ty pak přepíšeme do třetího sloupce „Pohled na třídu“ Spočítáme také aritmetický průměr celé třídy
- v otázce 4 nás také bude zajímat, kolik procent žáků odpovědělo na příslušné otázky ano. Budeme tedy i po jednotlivých řádcích počítat procentuálně podíl odpovědi „ano“, a to i v případě, že to není „správná“ odpověď
- otázku 5 vyhodnotíme tak, že v dotazníku sečteme zisk každého dítěte pouhým součtem pěti řádků (tedy od 5 do 35 bodů). U jednotlivých žáků zapíšeme jejich součty do prvního sloupce v tabulce „Kladné volby“. Také vypočteme aritmetický průměr celé třídy
- v otázce 5 nás také bude zajímat aritmetický průměr v jednotlivých řádcích celé třídy. Proto sečteme zisk v prvním, druhém, třetím... řádku a vydělíme počtem respondentů. Vyjde aritmetický průměr (1,00 – 7,00). Ten pak budeme dále zapisovat
- otázka 1 se vyhodnocuje tak, že za první volbu získává zvolený tři body, druhé místo dva body a třetí místo jeden bod. Zisky děti zapisujeme do levé části tabulky „Kladné volby“, postupně, oddělené čárkami. Sloupeček orbita vyjadřuje, kolikrát bylo dítě v otázce jedna zvoleno (bez ohledu na to, na jakém místě!). Orbita pak poslouží při tvorbě kruhového sociogramu, ukazuje, na které sousední kružnici dítě umístit.
- otázka 2 se vyhodnocuje také tak, že za první volbu získává zvolený tři body, druhé místo dva body a třetí místo jeden bod. Zisky děti zapisujeme do pravé části tabulky „Záporné volby“, postupně, oddělené čárkami. Sloupeček orbita vyjadřuje, kolikrát bylo dítě v otázce dva zvoleno (bez ohledu na to, na jakém místě!). Orbita pak poslouží při tvorbě kruhového sociogramu, ukazuje, na které sousední kružnici dítě umístit.
- otázka 6 je rozdělena do dvou částí – první sloupeček vlastností slouží pro kladné zisky dítěte a druhý sloupeček pro záporné zisky. Přepisujeme čarkovou metodou do předepsaných sloupečků jak na levé straně, tak na pravé.
- do sloupce „+“ sečteme kladné zisky dítěte – tedy sečteme „Kladné volby“ a pak čárky ve sloupcích „spravedlivý – se všemi“. To odpovídá zisku z otázky 1 a prvního sloupce otázky 6
- do sloupce „-“ sečteme záporné zisky dítěte – tedy sečteme „Záporné volby“ a pak čárky ve sloupcích „protivný – osamocený“. To odpovídá zisku z otázky 2 a druhého sloupce otázky 6
- sloupeček „Σ“ představuje součet sloupců „+“ a „-“. Jedná se tedy o údaj do tabulky „Atraktivita a neatraktivita podle voleb“ v kvalitativním rozboru
- sloupeček „φ“ představuje rozdíl sloupců „+“ a „-“. Jedná se o údaj do „Hierarchie třídy“ v kvalitativním rozboru.
- sestavíme protokol Kvalitativního rozboru podle příručky, sestavíme i Hierarchii, ze které zjistíme „Žáci v kladné polovině třídy“ v tabulce kvantitativního rozboru. Jako neempatické označíme ty, kteří v ot. 4 v první řádce odpovídají ano, ve druhém ne!
- z dotazníků vykreslíme sociogramy (kladných i záporných voleb) a vypočteme indexy (vydělíme počty voleb – i vzájemných – počtem respondentů)